

Evaluatie subsidieregeling Energiebesparing en duurzame energie sportaccommodaties (EDS-regeling)

Datum 12 november 2019

Colofon

Auteurs	<p>Vane, drs. V. (Victor), werkzaam als adviseur monitoring en effectmeting bij de Concernstaf van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO)</p> <p>Thijssen, dr. G. (Geert), werkzaam als expert monitoring en evaluatie bij de Concernstaf van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO)</p> <p>Met medewerking van Berry Deegens, Youri van Leeuwen, Rasia Soebhan en Bram ter Schegget, allen werkzaam bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO)</p>
Externe onafhankelijke supervisor	<p>De Boer, drs. W.I.J. (Willem), onderzoeker en docent op het expertisegebied Sports Economics & Strategic Sports Management aan de Hogeschool Arnhem en Nijmegen (HAN)</p>
Opdrachtgever	<p>Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport</p>

Inhoud

Samenvatting	5
1 Inleiding	11
1.1 Aanleiding	11
1.2 Doel van de evaluatie	11
1.3 Onderzoeksvragen	11
1.4 Leeswijzer	12
2 Achtergrond van de EDS-regeling	13
2.1 Beleidscontext	13
2.2 Beleidstheorie: beoogde werking van de EDS-regeling	14
2.3 Beschrijving van de regeling	16
3 Methodiek	19
3.1 Effectladder	19
3.2 Bronnen	20
3.3 Tweede orde-effect: bewustwording	22
3.4 Doeltreffendheid: inleiding	23
3.5 Free riders	23
3.6 Trendanalyse	24
3.7 Doelmatigheid	25
4 Relevantie en bereik	27
4.1 Relevantie	27
4.2 Bereik	28
5 Doelbereiking	29
5.1 Aandacht voor duurzaamheid	29
5.2 Totale omvang van investeringen	29
5.3 Investeringen per maatregel	30
5.4 Investeringen per thema	31
5.5 Investeringen per sportbond	32
5.6 Bewustwording onder leden	33
6 Doeltreffendheid	35
6.1 Free riders	35
6.2 Trendanalyse	37
6.3 Belemmerende factoren op realisatie beleidsdoelstellingen	38
7 Doelmatigheid en kwaliteit uitvoering	40
7.1 Doelmatigheid beleid: omvang van investeringen	40
7.2 Doelmatigheid uitvoering	41
7.3 Administratieve lasten	41
7.4 Tevredenheid over uitvoering en beleid	42
8 Conclusies en aanbevelingen	44
8.1 Conclusies	44
8.2 Aanbevelingen	47
8.3 Reflectie onafhankelijke supervisor	49
Bijlage 1: Voorwaarden / criteria	52
Bijlage 2: Evaluatiematrix	53

Bijlage 3: Vragenlijst klanttevredenheidsonderzoek (KTO).....	55
Bijlage 4: Vragen energiebesparende maatregelen en duurzame energieopwekking in Verenigingsmonitor	60
Bijlage 5: Vragen energiebewustzijn in Nationaal Sport Onderzoek.....	65
Bijlage 6: Lijst met geïnterviewden.....	66
Bijlage 7: Interviewleidraad voor sportverenigingen	67

Samenvatting

Met de subsidieregeling Energiebesparing en duurzame energie sportaccommodaties (EDS-regeling) stimuleerde het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) van 2016 t/m 2018 sportverenigingen en -stichtingen te investeren in energiebesparende maatregelen en duurzame energieopwekking. Alleen investeringen in maatregelen die voldeden aan de criteria van de EDS-maatregelenlijst kwamen in aanmerking voor subsidie.

Doel evaluatie

De EDS-evaluatie kent twee doelen. Het eerste doel van de evaluatie is om inzicht te krijgen in de doeltreffendheid en doelmatigheid van de EDS-regeling. Om dit inzicht te krijgen is ook gekeken naar de relevantie, bereik en doelbereiking. Deze vijf begrippen staan centraal in de evaluatie.

Daarnaast zullen in de evaluatie ook aanbevelingen worden gedaan om huidig en toekomstig beleid doeltreffender en doelmatiger te maken. Deze aanbevelingen zijn met name gericht op het verbeteren van de subsidieregeling bouw en onderhoud sportaccommodaties (BOSA), de opvolger van de EDS-regeling die al sinds januari 2019 is gestart. Het tweede doel van deze evaluatie is dan ook om een bijdrage te leveren aan het verbeteren van huidig en toekomstig beleid.

Methode

In de EDS-evaluatie is gebruik gemaakt van verschillende methoden om inzicht te krijgen in de doeltreffendheid en doelmatigheid van de EDS-regeling.

1. Portfolio-analyse van de EDS-subsidieaanvragen
2. Interviews met verschillende typen aanvragers
3. Verschillende vragenlijsten onder de doelgroep

Relevantie

De EDS-regeling had als doel om het investeren in energiebesparende maatregelen en duurzame energieopwekking bij sportaccommodaties te stimuleren. In het Energieakkoord voor Duurzame Groei is energiebesparing aangeduid als kernpunt om te komen tot een duurzame energievoorziening. Inmiddels is in het Klimaatakkoord van 2019 de doelstelling opgenomen om de uitstoot van broeikasgassen in 2030 met 49% te verminderen ten opzichte van 1990. Binnen de utiliteitsbouw, waar ook sportaccommodaties onder vallen, dient in 2030 1 Mton CO₂-reductie te zijn gerealiseerd. Door sportverenigingen en -stichtingen te stimuleren om in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking te investeren, draagt de EDS-regeling bij aan het behalen van beide beleidsdoelen. Bovendien helpt het sportverenigingen hun energiekosten te drukken, waarmee zij hun financiële positie kunnen versterken.

Sportverenigingen, -stichtingen en intermediairs zijn uitgesproken positief over het beleid om hen te stimuleren hun sportaccommodaties te verduurzamen. Echter bleek uit onderzoek met verschillende stakeholders dat sportverenigingen, in tegenstelling tot gemeenten en sportbonden, beperkt op de hoogte zijn van het verduurzamingsbeleid en de ambitieuze en harde doelstellingen uit het Klimaatakkoord. Dit heeft mogelijk impact op de ervaren urgentie van verduurzaming en de gevoelde noodzaak tot het structureren van plannen.

Desondanks heeft een grote groep verenigingen belangstelling voor subsidie op energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. In 2016 had meer dan 50% van de verenigingen belangstelling, in 2018 was dit 35%. Bovendien was meer dan de

helft van de verenigingen bekend met de EDS-regeling. Deze bekendheid was afgelopen jaren voldoende om het budget uit te putten.

Bereik

Met behulp van de EDS-regeling hebben ruim 1500 sportverenigingen geïnvesteerd in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. Hiermee heeft 17% van de potentiële sportverenigingen gebruik gemaakt van de EDS-regeling. Daarnaast hebben ook nog eens meer dan 300 unieke sportstichtingen gebruik gemaakt van de EDS-regeling. Het beperkte budget en de uitputting daarvan in acht nemend is hiermee een aanzienlijk deel van de doelgroep bereikt.

Doelbereiking

De ruim 1800 sportverenigingen en -stichtingen hebben in totaal voor €66,6 mln geïnvesteerd in aanschafkosten op maatregelen die op de EDS-maatregelenlijst stonden.

Met name zonnepanelen (49%) en sportveldverlichting (39%) waren maatregelen die het vaakst onderdeel waren van de subsidieaanvraag. Er werd beduidend minder subsidie aangevraagd op maatregelen die gekoppeld zijn aan de thema's bouwkundig, ventilatie en verwarming en tapwater.

Naast het stimuleren van investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking hoopte VWS ook dat de energiebewustwording onder leden zou toenemen doordat verenigingen in deze maatregelen investeren. Het blijkt dat deze toename in energiebewustwording erg verschilt per vereniging. Wel geeft een behoorlijke groep leden aan dat zij aan het denken worden gezet om te investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking als hun vereniging die zij regelmatig bezoeken hierin investeert. Bovendien lijkt er een samenhang te zijn tussen of de vereniging investeert in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking en of een lid van de betreffende vereniging hierin investeert in zijn/haar eigen huis. Deze samenhang geeft echter geen zekerheid dat wanneer een vereniging investeert, dit ook zal leiden tot investeringen door leden. Het kan namelijk ook zijn dat het lid eerst zelf investeert voordat de vereniging die men bezoekt gaat investeren. Ten slotte is de groep leden dat investeert of van plan is te investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking gegroeid van 40% in 2016 naar 50% in 2018.

Uit bovenstaande kan gesteld worden dat sportverenigingen en -stichtingen behoorlijk geïnvesteerd hebben in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. Of de bewustwording onder leden toeneemt doordat verenigingen investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking valt op basis van de huidige gegevens niet te zeggen. Wel lijkt het een behoorlijke groep leden aan het denken te zetten om in deze maatregelen te investeren.

Doeltreffendheid

Doeltreffendheid wordt gedefinieerd als de mate waarin de beleidsdoelstelling dankzij de inzet van de onderzochte beleidsinstrumenten wordt gerealiseerd. Oftewel, hebben sportverenigingen en -stichtingen geïnvesteerd in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking omdat zij subsidie ontvingen van de EDS-regeling? Uit het lage percentage zekere free riders (11%) blijkt dat slechts een beperkt aantal verenigingen en -stichtingen de investering met exact dezelfde specificaties op hetzelfde tijdstip ook gedaan zou hebben bij afwezigheid van de EDS-regeling. Dit geeft aan dat de regeling in ruimtelijke mate heeft bijgedragen aan het realiseren van investeringen in

energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekkingen en dus in ruime mate doeltreffend is geweest.

Daarnaast blijkt uit een trendanalyse dat het aantal verenigingen dat beschikt over led-verlichting en/of zonnepanelen over de periode 2014-2019 enorm is toegenomen. Daar waar in 2014 slechts 14% van de verenigingen beschikte over led-verlichting, was dit percentage toegenomen naar 46% in 2019. Ook beschikken steeds meer verenigingen over zonnepanelen. In 2014 beschikte slechts 3% van de verenigingen over zonnepanelen, in 2019 was dit al 18%. Het lage percentage free riders in acht nemende en de grote hoeveelheid subsidieaanvragen op led-verlichting en zonnepanelen, is het sterk aannemelijk dat de EDS-regeling een rol heeft gespeeld in deze toename.

Ten slotte zijn er belemmerende factoren in kaart gebracht die mogelijk invloed hebben gehad op de realisatie van de beleidsdoelstellingen. De eerste factor is dat (een deel van) de sportaccommodatie van veel verenigingen in eigendom is van een andere partij, vaak de gemeente. Hierdoor is het onduidelijk wie verantwoordelijk is voor het verduurzamen van de accommodatie. Een tweede mogelijk belemmerende factor is de kennis en ervaring van de sportbestuurder. De sportbestuurder moet durven te investeren in de lange termijn, moet draagvlak kunnen creëren bij leden en dient op de hoogte te zijn van het diffuse subsidielandschap van zowel het Rijk als de provincies en gemeenten. Als derde geldt ook dat een vereniging financieel in staat moet zijn om een langetermijninvestering te kunnen betalen. Een vierde mogelijk belemmerende factor is dat sportvereniging beperkt op de hoogte zijn van het verduurzamingsbeleid en de ambitieuze en harde doelstellingen uit het Klimaatakkoord. Dit heeft mogelijk impact op de ervaren urgentie van verduurzaming en de gevoelde noodzaak tot het structureren van plannen.

Doelmatigheid

De doelmatigheid van een beleidsinstrument heeft betrekking op de kosten die worden gemaakt om een bepaald doel te bereiken. In het geval van de EDS-regeling gaat het er dus om in hoeverre de EDS-regeling op een efficiënte wijze heeft bijgedragen aan investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking door sportverenigingen. In deze evaluatie is de doelmatigheid van verschillende kanten bekeken.

Allereerst is onderzocht in hoeverre het beleid doelmatig is geweest. Hieruit blijkt dat elke €1 die het ministerie van VWS heeft uitgegeven aan EDS-subsidie geresulteerd heeft in €2,90 aan netto investeringen door een sportvereniging of -stichting. Ondanks het lage percentage free riders lijkt de EDS-regeling hiermee minder efficiënt in het stimuleren van investeringen op het energiedomein ten opzichte van andere regelingen die deze investeringen stimuleren. Dit is echter te verklaren. Het subsidiepercentage van de EDS-regeling (15% voor stichtingen en 30% voor verenigingen) lijkt erg hoog in vergelijking met het financieel voordeel dat een aanvrager van de MIA\Vamil (gemiddeld 9%) en de EIA (gemiddeld 11%) krijgt. Echter, de doelgroep van deze fiscale regelingen zijn ondernemers die over het algemeen 21% btw kunnen aftrekken van hun investering. Dit in tegenstelling tot sportverenigingen die gebruik maken van de EDS-regeling. Om die reden krijgen stichtingen, die wel btw kunnen aftrekken, 15% subsidie. Hiermee is de EDS-regeling voor sportverenigingen en -stichtingen iets voordeliger dan voor aanvragers die gebruik maken van deze fiscale regelingen, maar niet zo voordelig als in eerste instantie lijkt.

Daarnaast is gebleken dat de uitvoeringskosten 6,5% bedroegen van de totale kosten die gemoeid waren met de EDS-regeling. Hiermee was de doelmatigheid van de uitvoering van de EDS-regeling iets doelmatiger in vergelijking met veel andere energie-regelingen die de

afgelopen jaren zijn geëvalueerd. Voor de BOSA zijn de uitvoeringskosten met 3,7% van de totale kosten nog een stuk lager.

Uit een analyse over de administratieve lasten bleek dat aanvragers zo'n 15 minuten tot 3 uur kwijt zijn aan het daadwerkelijk aanvragen van EDS-subsidie. Met een gemiddelde score van een 7,1 bleek uit het klanttevredenheidonderzoek (KTO) dat aanvragers de tijd die zij kwijt zijn aan het aanvragen van subsidie acceptabel vinden. Het voorbereidende traject rondom het realiseren van een verduurzamende maatregel zijn voor een vereniging of stichting een stuk arbeidsintensiever. Hierbij moet onder andere gedacht worden aan het bepalen in welke maatregel(en) geïnvesteerd gaat worden, afstemming van de investering in een Algemene Leden Vergadering, financiering regelen en afspraken maken met leveranciers.

Ten slotte waren de aanvragers zeer tevreden over de dienstverlening van RVO bij de uitvoering van de EDS-regeling. Zij gaven in het KTO een gemiddelde waardering van een 7,9.

De EDS-regeling lijkt gemiddeld doelmatig, maar de regeling had mogelijk wel efficiënter en dus doelmatiger kunnen zijn. Met name het relatief hoge subsidiepercentage dat sportverenigingen en -stichtingen ontvangen, zorgt ervoor dat de EDS-regeling minder doelmatig lijkt in vergelijking met andere regelingen. Een mogelijke oplossing om de EDS-regeling doelmatiger te maken, is dan ook het verlagen van het subsidiepercentage. Hierbij moet echter wel rekening worden gehouden dat verenigingen ondanks het verlagen van het subsidiepercentage wel substantieel blijven investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking.

Conclusie

De conclusie luidt dat de EDS-regeling een relevant en in ruime mate doeltreffend beleidsmiddel is geweest. Om investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking te stimuleren was de financiële tegemoetkoming voor veel sportverenigingen en -stichtingen noodzakelijk om daadwerkelijk te investeren. Zonder de EDS-regeling hadden veel verenigingen en stichtingen de investering met exact dezelfde specificaties op hetzelfde tijdstip niet gedaan. De regeling zou mogelijk doelmatiger uitgevoerd kunnen worden als het subsidiepercentage wordt verlaagd, al dient hierbij wel rekening te worden gehouden dat dit niet ten koste gaat van het aantal en de omvang van investeringen.

Aanbevelingen

Op basis van de EDS-evaluatie kunnen een aantal aanbevelingen worden gedaan om huidig en toekomstig beleid doeltreffender en doelmatiger te maken. Deze aanbevelingen zijn met name gericht op het verbeteren van de BOSA, de opvolger van de EDS-regeling die al sinds januari 2019 is gestart. De vijf belangrijkste aanbevelingen worden hieronder beschreven.

Aanbeveling 1: zet het beleid om sportaccommodaties te verduurzamen voort en intensiver

De hoofdconclusie van de beleidsevaluatie is dat de EDS-regeling in ruime mate doeltreffend en gemiddeld doelmatig is geweest. Daarnaast blijkt uit de trendanalyse dat nog steeds veel sportaccommodaties niet of beperkt beschikken over duurzame voorzieningen. Bovendien hebben sportverenigingen en -stichtingen in 2019 nog steeds interesse in subsidie voor investeringen in energiebesparende maatregelen en duurzame energieopwekking. De EDS-regeling is per 1 januari 2019 vervangen door de BOSA, waarbij ook het budgettaire beslag flink verhoogd is. Gezien het feit dat nog steeds veel sportaccommodaties niet of beperkt beschikken over duurzame voorzieningen en het beleidsinstrument in ruime mate doeltreffend is geweest, lijkt het een juiste keuze om het beleid voort te zetten en te intensiveren.

Aanbeveling 2: Ken vóóraf subsidie toe

Daar waar de subsidie in de EDS-regeling vooraf werd toegekend (op basis van een offerte of getekende opdrachtbrief), wordt in de BOSA de subsidie pas achteraf toegekend. Uit de interviews kwam naar voren dat sportverenigingen, -stichtingen en intermediairs de EDS-methode waarbij de subsidie vóóraf werd toegekend als zeer prettig ervaarden. De belangrijkste reden voor verenigingen om te investeren in duurzame maatregelen is de kostenbesparing. De onzekerheid over toekenning van subsidie en daarmee de onduidelijk over hoe snel een vereniging de investering terugverdient, blijkt voor hen een grote drempel om de investering te doen en om draagvlak te krijgen bij leden. Bovendien helpt een toekenning vóóraf bij het rondkrijgen van het totale financiële plaatje, zowel bij de bank als bij de leverancier en installateur. Daarnaast zorgt het ook voor een stok achter de deur om de investering daadwerkelijk te realiseren. De beleidskeuze om bij de BOSA pas achteraf subsidie toe te kennen lijkt een belemmering te zijn voor verenigingen en stichtingen om te investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. Het is dus aan te bevelen de BOSA-subsidie vóóraf toe te gaan kennen.

Aanbeveling 3: Betaal subsidie in één keer uit

Aanvullend op de tweede aanbeveling geldt ook dat verenigingen, stichtingen en intermediairs het als een groot pijnpunt zien dat in de BOSA subsidie in termijnen wordt uitbetaald, daar waar de EDS-subsidie wel (grotendeels) in één keer werd uitbetaald. Dit zorgt voor veel moeilijkheden en ingewikkelde constructies in de hele keten van vereniging, eventueel intermediair, bank, leverancier en installateur. Hiermee lijkt deze beleidskeuze bij de BOSA verenigingen te belemmeren om te investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. Het wordt daarom aanbevolen om net als bij de EDS-regeling ook de BOSA-subsidie in één keer uit te betalen.

Aanbeveling 4: Onderzoek verhoging doelmatigheid van beleid

De doelmatigheid van de EDS-regeling om verenigingen te laten investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking lijkt gemiddeld in vergelijking met andere regelingen die investeringen op het energiedomein stimuleren. Aangezien het beleid van de BOSA-regeling voor deze investeringen nagenoeg hetzelfde is, is het aan te bevelen om te onderzoeken op welke manier de doelmatigheid van de BOSA verhoogd kan worden. Met name het hoge subsidiepercentage dat de doelgroep ontving voor investeringen in verduurzamende maatregelen zorgde ervoor dat de EDS-regeling minder doelmatig was. Een mogelijke oplossing om de EDS-regeling doelmatiger te maken, is dan ook door het subsidiepercentage te verlagen. Hierbij moet echter wel rekening worden gehouden dat verenigingen ondanks het verlagen van het subsidiepercentage wel substantieel blijven investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. Er is op dit moment te weinig data en informatie beschikbaar om te bepalen hoe groot de impact van het verlagen van het subsidiepercentage is op de aantallen en de omvang van deze investeringen. Het is aan te bevelen deze data en informatie te verzamelen om erachter te komen of een lager subsidiepercentage de doelmatigheid kan verhogen zonder dat dit te veel ten koste gaat van de totale omvang van investeringen door sportverenigingen en -stichtingen.

Aanbeveling 5: Bekendheid verduurzamingsbeleid en -maatregelen vergroten

Uit onderzoek bleek dat sportverenigingen slechts beperkt op de hoogte zijn van het verduurzamingsbeleid en beperkte kennis hebben over verduurzamende maatregelen en de voordelen die deze maatregelen op termijn opleveren. Dit heeft mogelijk effect heeft op de ervaren urgentie om te investeren in verduurzamende maatregelen. Het is daarom aan te bevelen de bekendheid en kennis hierover bij sportverenigingen te vergroten. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk om (meer) voorlichtingsavonden of evenementen te organiseren. Hierbij is een samenwerking met sportbonden, provincies en/of gemeenten aan te bevelen, aangezien

zij in nauwer contact staan met de verenigingen. Ook is het aan te bevelen verenigingen die al geïnvesteerd hebben te vragen hun netwerk te gebruiken om ook met andere verenigingen hierover te praten. Dit werkt vermoedelijk beter dan wanneer de overheid vertelt waarom het belangrijk is dat verenigingen investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De subsidieregeling Energiebesparing en duurzame energie sportaccommodaties (EDS-regeling) had als primair doel energiebesparende maatregelen en duurzame energieopwekking te stimuleren bij sportaccommodaties.

In de EDS-regeling¹ is aangekondigd dat de regeling binnen vijf jaar na de inwerkingtreding per 1 januari 2016 wordt geëvalueerd. Per 1 januari 2019 is de EDS-regeling gestopt en vervangen door de subsidieregeling bouw en onderhoud sportaccommodaties (BOSA). Om die reden is de EDS-regeling medio 2019 geëvalueerd. De evaluatie is beschreven in deze rapportage.

1.2 Doel van de evaluatie

De EDS-evaluatie kent twee doelen. Het eerste doel van de evaluatie is om inzicht te krijgen in de doeltreffendheid en doelmatigheid van de EDS-regeling. Om deze inzichten te krijgen is ook gekeken naar de relevantie, bereik en doelbereiking. Deze vijf begrippen staan centraal in de evaluatie, zoals geadviseerd in de regeling periodiek evaluatieonderzoek² en door de OECD³.

Daarnaast zullen in de evaluatie ook aanbevelingen worden gedaan die vooral betrekking hebben op de BOSA. Hiermee levert de EDS-evaluatie ook een bijdrage aan het verbeteren van deze nieuwe subsidieregeling.

1.3 Onderzoeksvragen

Om inzicht te krijgen in de eerder beschreven centrale begrippen zijn onderstaande onderzoeksvragen opgesteld door RVO en het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Het beantwoorden van deze onderzoeksvragen leidt tot inzicht over de doeltreffendheid en doelmatigheid van de EDS-regeling.

1. Wat is de relevantie en het bereik van de regeling?
 - 1.1 In hoeverre sluiten de doelen van het beleid van de EDS-regeling aan bij andere beleidsdoelen?
 - 1.2 In hoeverre was er belangstelling voor subsidie op energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking bij sportaccommodaties?
 - 1.3 Hoe bekend waren sportverenigingen en -stichtingen met de EDS-regeling?
 - 1.4 Welk percentage van de potentiële sportverenigingen en -stichtingen heeft gebruik gemaakt van de EDS-regeling?
2. Zijn de doelen van de regeling bereikt?
 - 2.1 In welke mate is er geïnvesteerd in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking door sportverenigingen en -stichtingen?

¹ Staatscourant 2015, 25937, Regeling van de Minister van Economische Zaken van 12 augustus 2015, nr. WJZ/14186622, tot wijziging van de Regeling nationale EZ-subsidies in verband met energiebesparende maatregelen bij sportaccommodaties

² <http://www.rijksbegroting.nl/system/files/6/regeling-periodiek-evaluatieonderzoek-rpe-2018.pdf>

³ <http://www.oecd.org/dac/evaluation/daccriteriaforevaluatingdevelopmentassistance.htm>

- 2.2 In welke mate is de energiebewustwording toegenomen bij leden doordat verenigingen investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking?
3. Hoe doeltreffend is het beleid geweest?
 - 3.1 In welke mate heeft de EDS-regeling bijgedragen aan investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking door sportverenigingen en -stichtingen?
 - 3.2 Welke factoren hebben een belemmerende invloed op de realisatie van de beleidsdoelstellingen?
4. Hoe doelmatig is het beleid en de uitvoering geweest?
 - 4.1 Wat is de verhouding tussen de kosten van de EDS-regeling en het bereikte effect?
 - 4.2 Wat is de verhouding tussen de uitvoeringskosten en het budgettair beslag?
 - 4.3 Hoe groot zijn de administratieve lasten voor de aanvragers?
 - 4.4 Wat is de kwaliteit van de dienstverlening van RVO voor de uitvoering van de EDS-regeling?

1.4 Leeswijzer

Dit rapport is als volgt opgebouwd. Hoofdstuk 2 beschrijft de achtergrond van de EDS-regeling, waarbij de beleidscontext, de beoogde werking en een beschrijving van de regeling aan bod komen. Hoofdstuk 3 is een methodiekhoeftuk waarin toegelicht wordt hoe bovenstaande onderzoeksvragen in deze evaluatie worden beantwoord. Hoofdstuk 4 geeft inzicht in de relevantie en het bereik en in hoofdstuk 5 wordt beschreven in welke mate de doelen van de EDS-regeling zijn bereikt. Hoofdstuk 6 en 7 brengen de doeltreffendheid en de doelmatigheid van de EDS-regeling in kaart. In hoofdstuk 8 komen de conclusies en aanbevelingen aan bod en wordt ten slotte een reflectie gegeven door de externe onafhankelijke supervisor over de opzet en de kwaliteit van deze evaluatie.

2 Achtergrond van de EDS-regeling

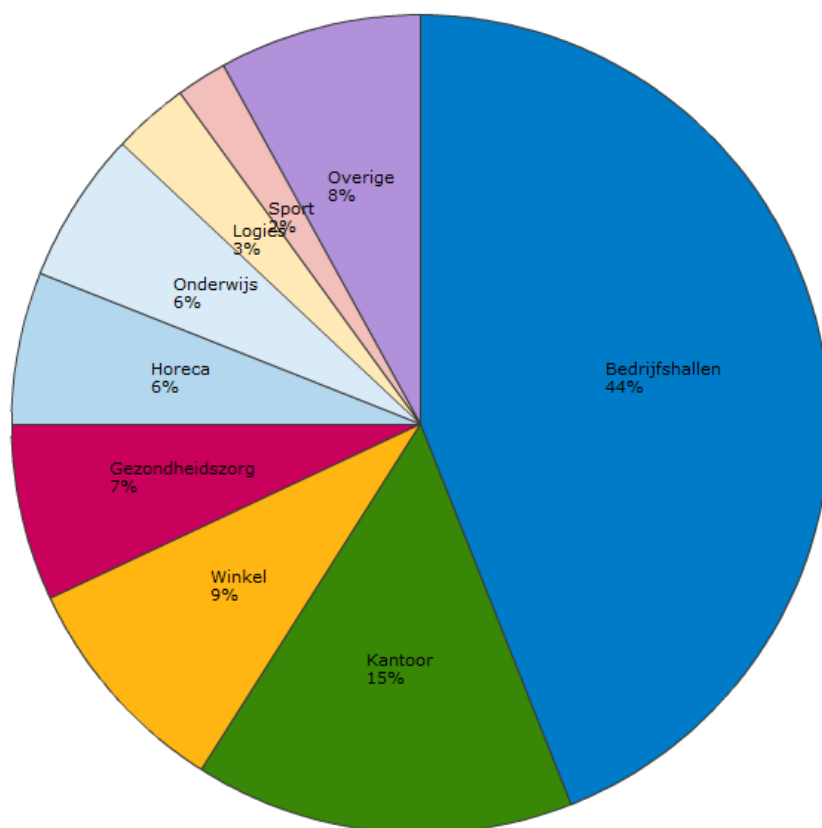
In dit hoofdstuk wordt de achtergrond van de EDS-regeling beschreven. De context waarbinnen de EDS-regeling opereert wordt beschreven in paragraaf 2.1. Vervolgens wordt met de beleidstheorie de beoogde werking beschreven en geeft paragraaf 2.3 een beschrijving van de regeling.

2.1 Beleidscontext

Sportaccommodaties maken onderdeel uit van de utiliteitsbouw. Utiliteitsgebouwen zijn alle gebouwen in Nederland die geen woning zijn. Enkele voorbeelden:

- Gebouwen om in te werken zoals bedrijfshallen, kantoren, scholen en opslagruimtes.
- Gebouwen voor commerciële dienstverlening zoals winkels en garages.
- Zorginstellingen zoals ziekenhuizen.
- Recreatievoorzieningen zoals bioscopen, vakantieoord en sportgebouwen.

De omvang van de bouwvoorraad in de utiliteitsbouw wordt uitgedrukt in m² gebruiksoppervlakte. In 2015 bedroeg het totale gebruiksoppervlakte in de utiliteitsbouw ongeveer 600 mln m² (inclusief leegstand)⁴. Sportgebouwen besloegen hiervan 2%. De hele verdeling is weergegeven in figuur 2.1.

Figuur 2.1: Verdeling gebruiksoppervlakte utiliteitsbouw naar bouwtype

⁴ Niessink, R., M. Menkveld, J. Sipma (2017) Verkenning utiliteitsbouw. ECN.

Sportaccommodaties verbruikten ongeveer 2,1% van het totale elektriciteitsverbruik en ongeveer 4,0% van het totale gasverbruik in de utiliteitsbouw⁵. Uit een onderzoek van Nuon (2014) bleek dat een aanzienlijk deel, gemiddeld 15 tot 20%, van de begroting van een sportvereniging besteed wordt aan energieverbruikskosten⁶.

Beleid utiliteitsbouw

Enkele jaren geleden werd in het Energieakkoord voor Duurzame Groei (Kamerstukken II 2012/13, 30 196, nr. 202) energiebesparing aangeduid als kernpunt om te komen tot een duurzame energievoorziening. Hierbij was de ambitie om jaarlijks een gemiddelde besparing van 1,5% van het finale energieverbruik te realiseren.

In 2019 is in het Klimaatakkoord de doelstelling opgenomen om de klimaatverandering tegen te gaan door in Nederland de uitstoot van broeikasgassen in 2030 met bijna de helft (49%) te verminderen ten opzichte van 1990. Binnen de utiliteitsbouw dient in 2030 1 Mton CO₂-reductie te worden gerealiseerd⁷.

De genoemde ambities kunnen alleen gerealiseerd worden als gebouweigenaren en -gebruikers fors gaan inzetten op energiebesparing in combinatie met duurzame energieopwekking. Hiervoor zijn meerdere beleidsinstrumenten ingezet, waaronder handhaving van energiebesparingseisen Wet milieubeheer, het MJA3 convenant, enkele greendeals en de Energie-investeringsaftrek (EIA)⁸. Ook de EDS-regeling draagt bij aan de doelstellingen van het Energieakkoord voor Duurzame Groei en het Klimaatakkoord.

Tot en met 2015 was het voor sportverenigingen mogelijk om een deel van de betaalde energiebelasting terug te krijgen in de vorm van subsidie van het ministerie van VWS via de Ecotax regeling. Deze compensatie voor de energiebelasting was tegenstrijdig aan het Energieakkoord. De regeling compenseerde sportverenigingen voor 50% van de betaalde energiebelasting. Doordat de energielasten voor eigen rekening dalen, nam de terugverdientijd van energie-investeringen toe en nam de neiging om te investeren af. In essentie betekende dit dat het instrument niet bijdroeg aan een stimulering van investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. De Ecotax regeling is daarom met ingang van 31 december 2015 te komen vervallen. Het daardoor vrijvallende budget is ingezet voor de EDS-regeling.

2.2 Beleidstheorie: beoogde werking van de EDS-regeling

De EDS-regeling had als doel energiebesparende maatregelen en duurzame energie te stimuleren bij sportaccommodaties. De regeling komt voort uit de motie van de Tweede Kamerleden Bruins Slot en Pia Dijkstra (Kamerstukken II 2012/13, 33 400 XVI, nr. 108). Uit het hierin gevraagde onderzoek van toenmalig Agentschap NL bleek dat het voor sportverenigingen niet aantrekkelijk was om te investeren in energiebesparende maatregelen en duurzame energieopwekking. Door deze investeringen deels te subsidiëren werden de voorwaarden voor sportverenigingen om te investeren in energiebesparende maatregelen en duurzame energie vergelijkbaar met die van investeerders die van bijvoorbeeld de Energie-Investeringsaftrek (EIA) gebruik konden maken.

⁵ Sipma, J. (2014) Verbetering referentiebeeld utiliteitssector. ECN.

⁶ Nuon (2014) Een lagere energierekening voor sportverenigingen. Feiten, cijfers en kansen.

⁷ <https://www.klimaatakkoord.nl/documenten/publicaties/2019/06/28/klimaatakkoord>

⁸ Niessink, R., M. Menkveld, J. Sipma (2017) Verkenning utiliteitsbouw. ECN.

Het toepassen van energiebesparende maatregelen en de toepassing van duurzame energieopwekking bij sportaccommodaties heeft moeten leiden tot een afname van het energieverbruik en een toenemend gebruik van duurzame energie.

Naast dit directe effect hoopte men ook een indirect effect te bereiken. Sport heeft een enorm uitstralingseffect naar de buitenwereld toe en sportverenigingen kunnen daarmee ook een maatschappelijke bijdrage leveren, meer dan alleen het aanbieden van sport. Met de EDS-regeling hoopte men daarom ook de bewustwording bij de leden van sportverenigingen om zelf bij te dragen aan duurzame energievoorziening te verhogen⁹.

De beleidstheorie is samengevat in een overzichtstabel (tabel 2.2). Deze tabel geeft een overzicht van de context, middelen, activiteiten, resultaten en de 1^e- en 2^e-orde effecten.

	Omschrijving	Indicatoren
Tweede orde-effect (Impact)	Energiebewustwording bij de leden van de sportaccommodaties verhogen Afname energieverbruik	<ul style="list-style-type: none"> Energiebewustwording bevragen in vragenlijsten en interviews.
Eerste orde-effect (Outcome)	Stimuleren van verduurzamende maatregelen bij sportaccommodaties Toename gebruik duurzame voorzieningen	<ul style="list-style-type: none"> (Toename in) aantal investeringen in energiebesparende maatregelen en/of energieopwekking Penetratiegraad van energiebesparende en -opwekkende voorzieningen
Resultaten (Output)	Aantal en omvang van de toegekende verduurzamende maatregelen bij sportaccommodaties	<ul style="list-style-type: none"> Aantal van (deels) goedgekeurde subsidieverleningen Omvang van (deels) goedgekeurde subsidieverleningen Per subsidieverlening: indieningsdatum, type maatregelen waarvoor subsidie is aangevraagd, aangevraagd subsidiebedrag, verleend subsidiebedrag, aanschafkosten per maatregel, type aanvrager (vereniging of stichting) Emissiereductie CO₂ (in kton) Energieopwekking (in Peta Joule)
Activiteiten	Beoordeling van de aanvragen door RVO met behulp van een maatregelenlijst	<ul style="list-style-type: none"> Aantal aanvragen en goedkeuringen Aantal bezwaren en beroepen Ontwikkelen en bijhouden maatregelenlijst Communicatie om te zorgen voor bekendheid van de EDS-regeling Administratieve lasten uitgedrukt in aantal uur Beleving van administratieve lasten Meten klanttevredenheid
Middelen	Middelen die beleid inzet	<ul style="list-style-type: none"> Beleidsbudget (budgettair beslag) Uitvoeringsbudget
Context	Omgeving, bestaande uit ander beleid en aandacht voor energieverbruik bij sportverenigingen	<ul style="list-style-type: none"> Samenhang met andere beleidsdoelstellingen omtrent energiebesparing en duurzame energieopwekking

Tabel 2.2: Overzicht beleidstheorie

⁹ Staatscourant, d.d. 01/09/2015 Regeling van de Minister van Economische Zaken van 12 augustus 2015, nr. WJZ/14186622, tot wijziging van de Regeling nationale EZ-subsidies in verband met energiebesparende maatregelen bij sportaccommodaties

2.3 Beschrijving van de regeling

Doelgroep

Non-profit-sportverenigingen en -stichtingen, aangesloten bij NOC*NSF, kwamen in aanmerking voor subsidie van de EDS-regeling. Beide zijn veel voorkomende eigenaren en gebruikers van sportaccommodaties. De doelgroep wijkt af van de Ecotax regeling, die enkel gericht was op sportverenigingen.

Kosten

Het budgettair beslag (subsidiebudget) van de EDS-regeling is per jaar weergegeven in tabel 2.3 en bedroeg in totaal €20,35 mln. Het budgettair beslag werd volgtijdelijk verdeeld: wie het eerst komt, wie het eerst maalt. Naast het budgettair beslag is er in de jaren dat de EDS-regeling open stond (2016 t/m 2018) in totaal €1,42 mln uitgegeven om de EDS-regeling uit te voeren. Hiermee komt het totale bedrag voor de EDS-regeling uit op €21,77 mln.

Jaar	Budgettair beslag	Uitvoeringskosten
2016	€6,0 mln	€0,46 mln
2017	€6,35 mln	€0,49 mln
2018	€8,0 mln	€0,46mln
Totaal	€20,35 mln	€1,42 mln

Tabel 2.3: Budgettair beslag en uitvoeringskosten per jaar

Vormgeving EDS-regeling

Bij de vormgeving van de EDS-regeling is gebruik gemaakt van het RUS (Raamwerk Uitvoering Subsidies)¹⁰. Dit raamwerk is ontwikkeld om subsidieregelingen te standaardiseren, eenvoudig op te zetten en makkelijk uit te voeren, wat moet leiden tot een verbeterde kwaliteit van dienstverlening door de Rijksoverheid en een vermindering van de administratieve lasten voor de doelgroep.

Voor investeringen tot €25.000 is binnen het RUS gekozen voor de 1b variant: *One Touch*. Dit houdt in dat de regeling wordt gekenmerkt door een eenmalig contactmoment tussen de aanvrager en RVO (bij het aanvragen van subsidie). Bij het voldoen aan de voorwaarden wordt de subsidie verleend met opgave van de termijn waarop de activiteiten moeten zijn afgerond. Er volgt bij subsidieverlening een voorschot van 100%. Deze uitvoeringsvariant geeft ruimte voor een steekproefsgewijze controle voordat de subsidie wordt vastgesteld.

Voor investeringen van €25.000 tot €125.000 is binnen het RUS gekozen voor de 2 variant: *Prestatie verantwoorden*. Ook hierbij geldt dat bij voldoen aan de voorwaarden de subsidie wordt verleend met opgave van de termijn waarop de activiteiten moeten zijn afgerond. Hierbij geldt in tegenstelling tot de *One Touch* variant, een voorschot van 90% in plaats van 100%.

In beide varianten is de beoordeling van de subsidieaanvraag licht en vindt deze bij voorkeur geautomatiseerd plaats. Dat wil zeggen dat op basis van een eenvoudige checklist met objectiveerbare criteria kan worden beoordeeld of een aanvrager tot de doelgroep behoort en of de aangevraagde activiteit subsidiabel is.

Hiermee was de regeling zodanig vormgegeven dat deze tot zo min mogelijk administratieve lasten voor aanvragers moet leiden. Tegelijkertijd waren er wel afdoende waarborgen tegen misbruik opgenomen.

¹⁰ <https://wettenpocket.overheid.nl/portal/Off0f42b-2a70-45b7-a9c9-3b4253b292e7/document/raamwerk-uitvoering-subsidies-2013.pdf>

Het aanvragen van subsidie

Het aanvragen van subsidie vond digitaal plaats. De aanvrager moest de volgende drie stappen doorlopen in de procedure:

1. Aanvragen van E-herkenning
2. Aanmelden in het E-loket (elektronisch aanvraagloket) van RVO middels E-Herkenning
3. Invullen van het aanvraagformulier, waarin moet worden aangegeven in welke maatregelen geïnvesteerd wordt en waarin een uitsplitsing plaatsvindt van aanschafkosten en arbeidskosten. Dit betekent ook dat er bij één aanvraag meerdere maatregelen opgenomen konden worden.

Subsidiabele kosten

De subsidie bedroeg voor een sportstichting 15% en voor een sportvereniging 30% van de subsidiabele kosten. Dit onderscheid is gemaakt, omdat sportstichtingen alle aan derden betaalde btw in aftrek konden brengen en sportverenigingen niet of (in de regel) slechts deels.

De hoogte van het subsidiepercentage (15% voor stichtingen en 30% voor verenigingen) is bepaald op basis van de terugverdientijden die gebleken zijn uit het onderzoek van toenmalig Agentschap NL (Kamerstukken II 2013/14, [33 750 XVI, nr. 57](#)). Met dit percentage zouden de maatregelen gemiddeld een terugverdientijd van 5 tot 7 jaar moeten hebben, waar dit naar verwachting zonder subsidie tussen de 10 en 24 jaar zou zijn.

De subsidiabele kosten mochten niet lager zijn dan €3.000 per aanvraag. Voor deze drempel is gekozen omdat hiermee de aanvrager een substantiële investering moest doen die ook zal leiden tot een substantiële energiebesparing of energieopwekking. Bovendien was er voor iedere sportvereniging of -stichting een maximum van €125.000 subsidie per jaar.

De sportverenigingen en -stichtingen die een Energieadvies hebben laten doen op hun energieverbruik kregen een bonus op het subsidiebedrag. Als voor een maatregel die genoemd staat in dit energieadvies subsidie werd aangevraagd, kon de aanvrager in aanmerking komen voor een bonus van €500. Deze bonus werd eenmalig verstrekt per uitgebracht energieadvies.

Door de totale investeringskosten te splitsen in aanschaf- en arbeidskosten werden de subsidiabele kosten inzichtelijk gemaakt (arbeidskosten waren namelijk niet subsidiabel). Hierdoor werd de kans op het maken van fouten bij het aanvragen van de subsidie verminderd.

Een maatregel waarvoor subsidie is verleend moest binnen één jaar na de datum van beschikking tot subsidieverlening zijn uitgevoerd. Als sportverenigingen of -stichtingen de maatregelen niet binnen deze termijn uitvoerden, zijn zij verplicht dit te melden. Achteraf kan worden gecontroleerd of de maatregelen tijdig zijn uitgevoerd, bijvoorbeeld door het opvragen van bewijzen.

Een aanvrager kon maximaal per kalenderjaar per maatregel één aanvraag indienen. Hiermee wordt voorkomen dat de aanvrager meerdere keren per jaar delen van een maatregel toepast. Het was wel mogelijk om meerdere aanvragen voor diverse maatregelen per jaar in te dienen.

Maatregelenlijst

Sportverenigingen en -stichtingen konden alleen subsidie ontvangen wanneer zij investeerden in maatregelen die opgenomen waren in de maatregelenlijst van de EDS-regeling. De maatregelen op deze lijst werden gedefinieerd met dezelfde definities als die gebruikt worden op de lijst voor de EIA. Echter zijn de definities wel toegespitst naar de sportsector en vereenvoudigd. In het onderzoek van toenmalig Agentschap NL (Kamerstukken II 2013/14,

[33 750 XVI, nr. 57](#)) is gekeken naar maatregelen die het meest toepasbaar zouden kunnen zijn voor de sportsector en welke maatregelen in de sector al genomen werden. De maatregelen op de lijst zijn op basis van de inzichten uit dit onderzoek en consultatie van de georganiseerde sport gekozen.

De maatregelen uit de EDS-maatregelenlijst zijn onderverdeeld in vijf thema's: verlichting, ventilatie en verwarming, tapwater, duurzame energieopwekking en bouwkundig. Zie voor de onderverdeling tabel 2.4.

Thema	Maatregel 1	Maatregel 2	Maatregel 3	Maatregel 4
Verlichting	Sportveldverlichting	Buitenverlichting	Binnenverlichting	
Ventilatie en verwarming	Warmteterugwinning	Warmtepomp		
Tapwater	Direct gasgestookte condenserende boiler	Direct gasgestookt condenserend warmwaterdoorstroomtoestel	Warmtepompboiler	Warmteterugwinning uit douchewater
Bouwkundig	Vervangen glas (incl. aanpassen kozijn)	Isolatie wand, vloer en/of dak		
Duurzame energieopwekking	Zonnepanelen voor elektriciteitsopwekking	Zonnecollectorsystemen	Biomassaketels	

Tabel 2.4: Alle verschillende maatregelen waarop subsidie kon worden aangevraagd bij de EDS-regeling verdeeld naar thema.

Overige voorwaarden

Alle overige voorwaarden om in aanmerking te komen voor de EDS-subsidie zijn te vinden in bijlage 1.

Nieuwe subsidieregeling: BOSA

De EDS-regeling is per 1 januari 2019 voortijdig gestopt en per direct vervangen door de BOSA. Het doel van de BOSA is wezenlijk anders dan die van de EDS-regeling. De EDS-regeling had als primair doel energiebesparende maatregelen en duurzame energieopwekking te stimuleren bij sportaccommodaties. De BOSA richt zich op het stimuleren van meer sporten en bewegen onder de Nederlandse bevolking door goede kwaliteit van sportaccommodaties te bieden. Met de BOSA kunnen sportverenigingen en -stichtingen voor elke investering in onderhoud van hun sportaccommodatie 20% subsidie ontvangen op zowel aanschaf- als arbeidskosten. Echter blijven zij ook subsidie ontvangen (35% in totaal) wanneer zij investeren in energiebesparende maatregelen en duurzame energieopwekking die opgenomen zijn in de BOSA-maatregelenlijst. Bovendien worden in de BOSA naast de aanschafkosten ook arbeidskosten gesubsidieerd. Hiermee is de BOSA voordeliger geworden voor sportverenigingen en -stichtingen. In deze beleidsevaluatie van de EDS-regeling is nadrukkelijk rekening gehouden met de BOSA, onder andere met betrekking tot de aanbevelingen die uit deze evaluatie volgen.

3 Methodiek

In dit hoofdstuk beschrijven we de methodiek die gehanteerd is bij de evaluatie van de EDS-regeling. In paragraaf 3.1 staat de effectladder, die in deze evaluatie gebruikt wordt om verschillende niveaus van effectiviteit te beschrijven. Vervolgens beschrijft paragraaf 3.2 de bronnen die gebruikt zijn en geeft paragraaf 3.3 weer hoe het tweede-orde effect (toename in energiebewustwording onder leden) is gemeten. Vervolgens volgt in paragraaf 3.4 een inleiding in het bepalen van doeltreffendheid, waarna de verschillende methoden om doeltreffendheid te meten aan bod komen in paragrafen 3.5 en 3.6. Ten slotte beschrijft paragraaf 3.7 de methodes om doelmatigheid te berekenen.

3.1 Effectladder

Centraal in de evaluatie staat de vraag of de EDS-regeling doeltreffend en doelmatig is geweest. Hierbij biedt de effectladder een goed overzicht in de verschillende niveaus van het meten van doeltreffendheid en doelmatigheid. Veel beleidsinterventies zijn niet zonder meer aan te duiden als 'bewezen effectief'. Dat betekent nog niet dat de kwaliteit van die interventies slecht is; het bewijs voor de effectiviteit ontbreekt echter. De bewezen effectiviteit is geen alles-of-niets-kwestie^{11,12}. De effectladder wordt genoemd in de handreiking beleidsdoorlichting van het ministerie van Financiën¹³ en is eerder toegepast door Koch, Thijssen et al. bij de evaluatie van de innovatie-agenda Energie¹⁴. Er zijn verschillende niveaus waarop effectiviteit van een beleidsinterventie beschreven kan worden. De effectladder maakt deze inzichtelijk en deelt de gemeten effectiviteit in op vijf niveaus: (1) veelbelovend, (2) uitvoerbaar, (3) doelbereiking, (4) doeltreffend indicatief en (5) doeltreffend causaal.

Niveau effectladder	Soorten onderzoek	Aanduiding in conclusies
1. Veelbelovend: Gaat het beleid naar verwachting werken?	Beschrijving context en beoogde werking regeling Literatuuronderzoek	Verwacht effectief
2. Uitvoerbaar: Is het beleid uitvoerbaar?	Deskresearch Schriftelijke vragenlijst	Effect is haalbaar, uitvoering is doelmatig
3. Doelbereiking: Welke effecten zijn bereikt?	Portfolioanalyse Schriftelijke vragenlijst Deskresearch	Interventie is relevant en effecten zijn bereikt
4. Doeltreffend: Indicatief	Schriftelijke vragenlijst	Waarschijnlijk effectief
5. Doeltreffend: Aannemelijk	Vergelijk behandel- en controlegroep Trendanalyse	Effect is aannemelijk

Tabel 3.1: Effectladder

In deze evaluatie is een combinatie van onderzoekstechnieken en databronnen gebruikt op diverse niveaus van de effectladder. Elke methode heeft zijn voor- en nadelen. In de evaluatiematrix (bijlage 2) zijn de onderzoeksvragen van deze evaluatie per trede van de effectladder ingedeeld, indicatoren opgesteld en gebruikte bronnen voor het meten van de indicatoren vermeld.

¹¹ Veerman, J. T. van Yperen (2007) Degrees of Freedom and Degrees of Certainty: A Developmental Model for the Establishment of Evidence-Based Youth Care." *Evaluation and Program Planning* 30(2): 212–21.

¹² Mayne, J. (2008) Contribution Analysis: An approach to exploring cause and effect, ILAC methodological brief.

¹³ <http://www.rijksbegroting.nl/beleidsevaluaties/evaluaties-en-beleidsdoorlichtingen/handreiking-beleidsdoorlichtingen/het-meten-van-doeltreffendheid>

¹⁴ Koch, J. , G. Thijssen, et al (2016) Evaluatie innovatieagenda energie.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2016/11/01/eindrapport-evaluatie-innovatie-agenda-energie>

3.2 Bronnen

De verschillende bronnen die in deze evaluatie zijn gebruikt, worden hieronder beschreven.

Database van RVO

Uit de subsidieaanvragen komt veel basisinformatie. Per aanvraag wordt onder andere bijgehouden welke vereniging of stichting de energiebesparende of energieopwekkende investering wil doen, hoeveel kosten hiermee gemoeid zijn en in welke maatregelen een vereniging of stichting wil investeren. Hieruit kan onder andere worden opgehaald hoeveel aanvragen er in totaal zijn geweest, hoeveel unieke sportverenigingen- en stichtingen een aanvraag hebben ingediend en hoeveel subsidiegeld er is uitgegeven.

Klanttevredenheidsonderzoek (KTO)

RVO heeft elk jaar een KTO uitgezet onder alle aanvragers van de EDS-regeling. Het KTO wordt door middel van een online vragenlijst aangeboden waarin verschillende aspecten van de dienstverlening van RVO aan bod komen. In deze vragenlijst is ook een free rider-vraag opgenomen. Deze vraag biedt inzicht in de doeltreffendheid van een regeling en wordt nader uitgelegd in paragraaf 3.5. De hele KTO-vragenlijst is terug te vinden in bijlage 3.

De Verenigingsmonitor

De Verenigingsmonitor¹⁵ wordt uitgevoerd door het Mulier Instituut, met steun van het ministerie van VWS, en is een online vragenlijstsonderzoek waarin een uitgebreide vragenlijst wordt verspreid onder de verenigingen van het Verenigingspanel van Mulier Instituut. Dit panel staat model voor de bijna 24.000 sportverenigingen die Nederland telt. Bij de analyse worden de uitkomsten altijd eerst gewogen op het totale bestand van sportverenigingen in Nederland, zodat de uitkomsten representatief zijn. Omdat dit ook in voorgaande jaren altijd is gedaan, zijn de uitkomsten bovendien in de tijd goed vergelijkbaar. Voor het thema energie zijn sinds 2015 jaarlijks vragen opgenomen. In bijlage 4 staan de vragen die gesteld zijn in 2019. Deze verschillen niet veel met de vragen die in de andere jaren zijn gesteld.

Nationaal sportonderzoek (NSO)

Met het NSO¹⁶ onderzoekt het Mulier Instituut periodiek diverse aspecten van sportbeoefening en -betrokkenheid. De vragenlijst wordt uitgezet onder een steekproef van de Nederlandse bevolking. Sinds 2016 zijn vragen over energiebewustwording opgenomen in de vragenlijst. Deze zijn weergegeven in bijlage 5.

De Sportaanbiedersmonitor.

De Sportaanbiedersmonitor¹⁷ staat voor de monitoring van sportclubs¹⁷ en wordt sinds 1998 door NOC*NSF tweejaarlijks aan een representatieve groep sportverenigingen in Nederland voorgelegd. Het doel is enerzijds om trends te volgen en ontwikkelingen te zien, maar anderzijds ook om deze ontwikkelingen te verklaren.

De Sportbondenmonitor.

Het trendrapport van de Sportbondenmonitor¹⁸ wordt door NOC*NSF al sinds 2011 opgesteld en brengt de *facts & figures* van de sportbonden in Nederland in beeld aan de hand van verschillende thema's. In een bijeenkomst met zes experts (ondernemerschap, wetenschap en sportsector) wordt gesproken over de trends en de *facts & figures* om meer duiding aan de

¹⁵ <https://www.mulierinstituut.nl/producten-diensten/monitoring/verenigingsmonitor/>

¹⁶ <https://www.mulierinstituut.nl/producten-diensten/dataverzameling/nationaal-sportonderzoek/>

¹⁷ <https://www.nocnsf.nl/sportaanbiedersmonitor>

¹⁸ <https://www.nocnsf.nl/monitoren/sportbondenmonitor2016>

cijfers te geven. Ook is er een online benchmarktool voor sportbonden beschikbaar, waarin sportbonden zich onderling op bepaalde thema's kunnen vergelijken.

Interviews.

Naast de voornamelijk kwantitatieve bronnen, zijn er in het kader van de EDS-evaluatie ook interviews afgenomen om kwalitatieve informatie te verzamelen. De interviews zijn gebruikt om een beeld te krijgen over hoe de verschillende aanvragers (sportverenigingen, sportstichtingen en intermediairs) aankijken tegen het beleid en de uitvoering van de EDS-regeling. Bovendien kon met de interviews ook opgehaald worden hoe men tegen de BOSA aankeek. Daarnaast gaven de interviews de mogelijkheid om een duiding te krijgen van de kwantitatieve resultaten die uit verschillende andere bronnen is opgehaald.

In totaal zijn negen sportverenigingen, één sportstichting en drie intermediairs via een e-mail benaderd om geïnterviewd te worden. Bij het selecteren van de mogelijke geïnterviewden zijn verschillende criteria gebruikt. Zo is gekeken naar een goede afspiegeling van het type aanvrager (sportvereniging, sportstichting en intermediair). Bovendien is bij sportverenigingen en -stichtingen gekeken naar aanvragers die grote investeringen hebben gedaan (uitgedrukt in euro), naar aanvragers waarin een groot verschil zat tussen de aangevraagde subsidie en de verleende subsidie, naar aanvragers die investeringen hebben gedaan op verschillende maatregelen uit de maatregellijst en is gepoogd verschillende type sportverenigingen (binnen en buitensport, aangesloten bij verschillende sportbonden) te interviewen. Bij intermediairs is vooral gekeken naar intermediairs die veel aanvragen hebben ingediend, omdat zij in staat worden geacht een breed beeld te kunnen geven over het beleid en de uitvoering van de EDS-regeling. Uiteindelijk hebben drie sportverenigingen, één sportstichting en drie intermediairs gereageerd en aangegeven geïnterviewd te willen worden. Deze zeven zijn ook allemaal geïnterviewd. Een overzicht van de geïnterviewden is te vinden in bijlage 6.

De interviews zijn semi-gestructureerd uitgevoerd. Dit houdt in dat er wel een interviewleidraad was met vragen die aan bod zouden komen (zie bijlage 7), maar er kon tijdens het interview gekozen worden om een andere volgorde of andere vragen te stellen die aan het licht kwamen door de verschillende antwoorden. Onderwerpen die tijdens het interview aan bod kwamen waren onder andere het beleid om sportaccommodaties te verduurzamen, argumenten en belemmeringen om (meer) te investeren, energiebewustwording onder leden en de uitvoering van de EDS-regeling. Daarnaast werd ook gevraagd naar de eerste ervaringen van de geïnterviewde met de BOSA en de belangstelling om van de BOSA gebruik te maken.

Elk interview duurde ongeveer een uur. Om de betrouwbaarheid van het onderzoek te waarborgen zijn tijdens het interview aantekeningen gemaakt die zo snel mogelijk na het interview verwerkt zijn in een gespreksverslag. Dit verslag werd vervolgens ter goedkeuring gedeeld met de geïnterviewde. Mocht de geïnterviewde aanvullende opmerkingen of wijzigingen willen toevoegen was dit mogelijk.

Routekaart: verduurzaming van sportaccommodaties

In opdracht van het ministerie van VWS en RVO heeft onderzoeksbureau MARE in de zomer van 2019 een routekaart ontwikkeld¹⁹. Deze rapportage kan gezien worden als een document van strategische aard met daarin opgenomen hoe verduurzaming van sportaccommodaties bewerkstelligd kan worden, wie welke verantwoordelijkheden heeft, welke maatregelen er genomen kunnen worden, welke doelstellingen zijn behaald, welke middelen beschikbaar zijn en op welke manier de monitoring is geregeld. Verschillende stakeholders (sportverenigingen, gemeenten, sportbonden en commerciële aanbieders van sport) zijn door MARE geïnterviewd

¹⁹ Verduurzaming van sportaccommodaties, MARE

om bovenstaande vragen te beantwoorden. De conclusies en aanbevelingen uit deze rapportage zijn met name gebruikt bij het bepalen van mogelijk belemmerende factoren op het realiseren van de beleidsdoelstellingen van de EDS-regeling.

3.3 Tweede orde-effect: bewustwording

Naast de direct effecten die de EDS-regeling heeft, zijn er ook hogere effecten die het ministerie van VWS met het gekozen beleid wilde bereiken. Deze effecten worden ook wel de tweede orde-effecten genoemd. Een beoogd tweede orde-effect van de EDS-regeling betrof een toename in de bewustwording van de bevolking om zelf bij te dragen aan een duurzame energievoorziening. Aangezien externe factoren mede een rol spelen bij de totstandkoming van deze tweede orde-effecten, is de één-op-één relatie (en dus de causaliteit) met het gebruik van de EDS-regeling niet onomstotelijk aan te tonen. Verder is er sprake van een volgtijdelijkheid: eerst wordt er gebruik gemaakt van het beleidsinstrument waarna de eerste orde-effecten worden bereikt (in het geval van de EDS-regeling een toename in investeringen door verenigingen en stichtingen). Pas daarna kunnen ook tweede orde-effecten bereikt worden (toename in bewustwording bij de bevolking / leden). Dit betekent dat het mogelijk is dat tweede orde-effecten pas jaren later bereikt zullen worden.

In deze evaluatie ligt de nadruk op het meten van het eerste orde-effect. Dit past in de lijn van het rapport van de commissie Theeuwes (2012): "Het meten van hogere orde effecten van beleid is daarentegen een stuk lastiger, zo niet onmogelijk gezien de stand van de wetenschap en methodologie. Bij elk stapje hogerop in de diverse niveaus verwatert de invloed van het Beleidsinstrument."

Ondanks dat het meten van hogere orde effecten van beleid lastig is, is toch geprobeerd een poging te wagen om het beoogde tweede orde-effect inzichtelijk te maken. In het Nationaal Sport Onderzoek zijn enkele vragen gesteld over deze bewustwording (bijlage 5). Eerst wordt gevraagd of men weet of zijn/haar sportvereniging heeft geïnvesteerd in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. Als men dit niet weet, kan de investering van de vereniging namelijk geen effect hebben op het energiebewustzijn van het betreffende lid / de bezoeker en kan de EDS-regeling dus ook geen bijdrage hebben geleverd aan zijn/haar energiebewustzijn.

Vervolgens wordt gevraagd of men zelf heeft geïnvesteerd of plannen heeft om te investeren in energiebesparende maatregelen of duurzame energieopwekking. Op basis van de antwoorden op deze vragen kunnen we de onderlinge samenhang bekijken tussen of een vereniging investeert en of leden/bezoekers van die vereniging zelf investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking.

De laatste vraag betreft een stelling: Als mijn sportvereniging/de vereniging die ik bezoek investeert in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking, dan ben ik eerder geneigd zelf te investeren. Hierbij meten we direct de relatie, maar deze vraag is lastig te beantwoorden. Daarom is gebruik gemaakt van een schaal (geheel mee eens, enigszins mee eens, enigszins mee oneens, geheel mee oneens) om deze vraag te kunnen beantwoorden.

In de interviews die in het kader van deze evaluatie zijn gehouden is ook gevraagd naar de bewustwording bij de leden om zelf te investeren in duurzame energievoorziening. Er is niet alleen gevraagd of/hoe dit is onder leden, maar ook of/hoe dit onderwerp aan bod komt in gesprekken met andere verenigingen, al dan niet naar aanleiding van de duurzaamheidsinvesteringen die met behulp van de EDS-regeling zijn gerealiseerd.

3.4 Doeltreffendheid: inleiding

In de regeling periodiek evaluatieonderzoek²⁰ wordt doeltreffendheid gedefinieerd als de mate waarin de beleidsdoelstelling dankzij de inzet van het onderzochte beleidsinstrument wordt gerealiseerd. Oftewel, hebben sportverenigingen en -stichtingen geïnvesteerd in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking omdat zij subsidie ontvingen van de EDS-regeling?

De Algemene Rekenkamer constateerde in 2011 dat over het algemeen subsidies gebrekkig op doeltreffendheid worden geëvalueerd²¹. Het meten van doeltreffendheid dient zo veel mogelijk plaats te vinden met statistische methoden conform de aanbevelingen van de Commissie Theeuwes²² en de reactie van de Minister van Economische Zaken daarop²³. De Commissie Theeuwes (2012) beveelt aan om een voor- en nameting uit te voeren waarbij een groep die deelneemt aan de regeling wordt vergeleken met een goed vergelijkbare controlegroep waarbij dit niet het geval is. Dit is het vijfde niveau op de effectladder (beschreven in paragraaf 3.1).

In het ideale geval voor evaluatieonderzoek zou de subsidie willekeurig worden toegekend. Er ontstaat dan een groep die geen subsidie ontvangt (de controlegroep) en die niet systematisch verschilt van de groep die wel subsidie heeft ontvangen. Deze groepen kun je vervolgens vergelijken om de doeltreffendheid te bepalen.

Subsidies werden bij de EDS-regeling echter niet willekeurig toegekend. Ook op andere manieren is het bepalen van een controlegroep niet goed mogelijk bij de EDS-regeling:

- Er zijn nauwelijks afgewezen subsidieaanvragers. De kans is groot dat aanvragers die in 2016 of 2017 zijn afgewezen, in het daaropvolgende jaar opnieuw een aanvraag hebben ingediend. In het geval van een toewijzing zouden de betreffende aanvragers in het volgende jaar van controlegroep naar doelgroep verschuiven.
- Er zijn (waarschijnlijk) nauwelijks verenigingen die investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking zonder EDS. Of dit inderdaad het geval is, wordt onderzocht door het aandeel free-riders te bepalen. Een nadere uitleg hierover wordt hieronder beschreven in de volgende paragraaf.

3.5 Free riders

Naast de aanpak met controlegroepen zijn er ook alternatieven om de doeltreffendheid van een regeling inzichtelijk te maken. Eén van deze methoden is gericht op het bepalen van de free riders, niveau 4 van de effectladder, en geeft een indicatie of het beleidsinstrument doeltreffend is geweest. Deze aanpak is ook gebruikt bij de evaluatie van de Milieu-investeringsaftrek en de Willekeurige afschrijving milieu-investeringen (MIA\Vamil)²⁴ en de Energie-investeringsaftrek (EIA)²⁵. Bij nagenoeg elk subsidiebeleid zal gelden dat er enkele aanvragers van de regeling gebruik maken, welke ook zonder de subsidieregeling dezelfde of een direct vergelijkbare investering op hetzelfde moment zouden hebben gedaan. Deze groep aanvragers worden beschouwd als zogenaamde 'free riders'.

²⁰ <http://www.rijksbegroting.nl/system/files/6/regeling-periodiek-evaluatieonderzoek-rpe-2018.pdf>

²¹ Algemene Rekenkamer (2011) Leren van subsidie-evaluaties.

²² Commissie Theeuwes (2012), Durf te meten - Eindrapport Expertwerkgroep Effectmeting, Ministerie van Economische Zaken, Den Haag, blz. 74.

²³ Tweede Kamer, vergaderjaar 2012-2013, 32 637, nr. 45; <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-32637-45.html>.

²⁴ Rapport 'Beleidsevaluatie MIA\Vamil', <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/06/07/rapport-beleidsevaluatie-mia-vamil>

²⁵ 'Rapport beleidsevaluatie Energie-investeringsaftrek 2012-2017', <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/02/12/rapport-beleidsevaluatie-energie-investeringsaftrek-2012-2017>

Zoals eerdergenoemd wordt de doeltreffendheid van een beleidsinstrument bepaald door de mate waarin de beleidsdoelstelling dankzij de inzet van het beleidsinstrument wordt gerealiseerd. Voor de EDS-regeling geldt dus hoe minder verenigingen en stichtingen dezelfde investering op hetzelfde moment gedaan zouden hebben zonder EDS-subsidie, hoe doeltreffender de EDS-regeling. Oftewel, hoe kleiner de groep free riders, hoe doeltreffender de EDS-regeling. Om te achterhalen hoe groot de groep free riders is geweest, is de free rider vraag opgenomen in het KTO. Deze vraag luidt als volgt:

Met welke uitspraak bent u het het meest eens?

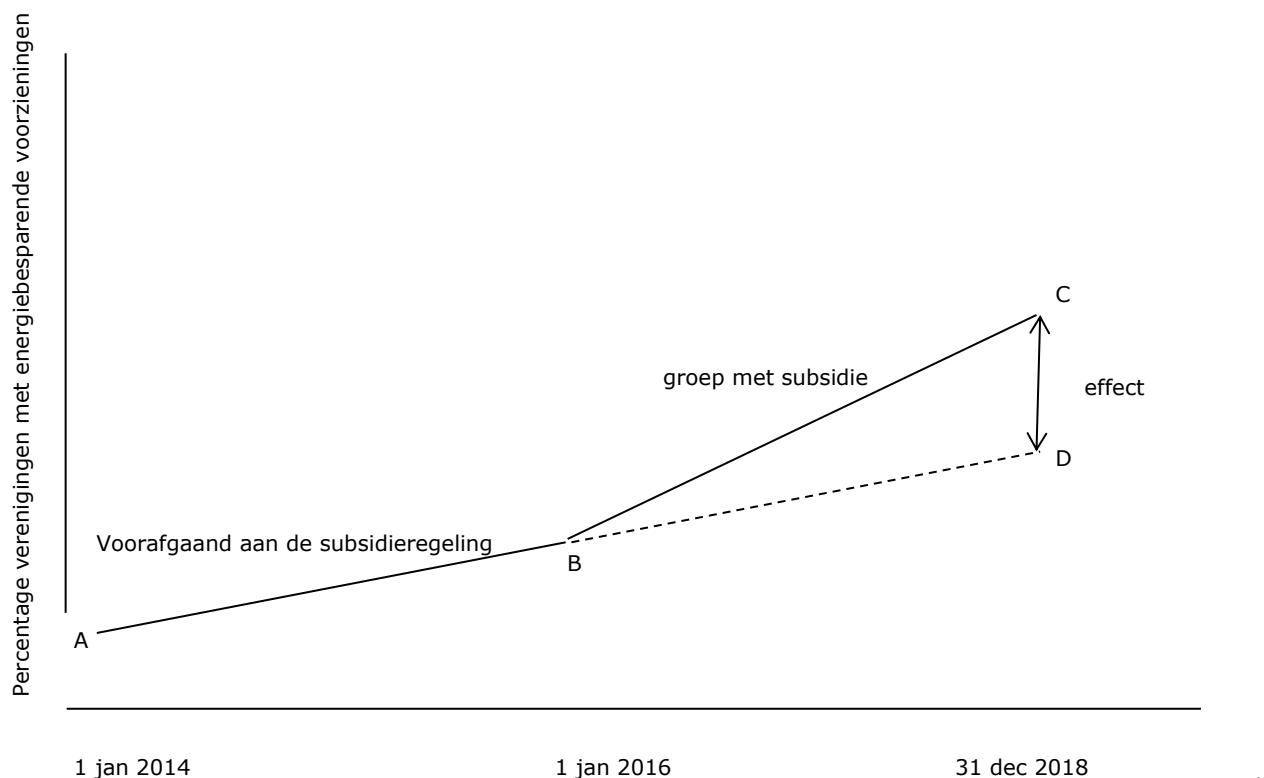
1. *Zonder EDS zou de investering in het geheel niet gedaan zijn*
2. *Zonder EDS zou dezelfde investering met exact dezelfde specificaties op een later moment zijn gedaan*
3. *Zonder EDS zou de investering minder omvangrijk zijn geweest*
4. *Zonder EDS zou op hetzelfde moment zijn geïnvesteerd in een minder energievriendelijk alternatief*
5. *Zonder EDS zou exact dezelfde investering met dezelfde specificaties op hetzelfde moment ook gedaan zijn*

De free riders zijn dus de sportverenigingen en -stichtingen die het het meest eens zijn met de vijfde uitspraak. Zij zouden namelijk zonder de EDS-subsidie exact dezelfde investering met dezelfde specificaties op hetzelfde moment ook gedaan hebben.

Naast de groep free riders zijn verenigingen en stichtingen in te delen in verschillende andere groepen. Zo zou men de investering zonder EDS-subsidie in zijn geheel niet gedaan hebben (uitspraak 1) of zou men de investering op een *later moment* (uitspraak 2) of *minder omvangrijk* realiseren (uitspraak 3). Ten slotte is het ook mogelijk dat men zonder de EDS-regeling op hetzelfde moment zou investeren in een minder energievriendelijk alternatief (uitspraak 4).

3.6 Trendanalyse

Een derde methode om de doeltreffendheid van een beleidsinstrument in kaart te brengen is door de ontwikkelingen in de periode voor de interventie te vergelijken met de periode ten tijde en na de interventie. Deze analyse is te beschouwen als het zoeken naar een '*structural break*', waarbij het aandachtspunt is om aan te tonen of en hoe de '*break*' door beleid is veroorzaakt. In figuur 3.3 deze *structural break*-analyse weergegeven.

Figuur 3.2: Structural break-analyse

Om deze analyse uit te voeren wordt ten eerste de ontwikkeling voorafgaand aan de subsidieregeling in kaart gebracht. Dit wordt in figuur 3.2 weergegeven met de lijn van A naar B. Punt B betreft 1 januari 2016, het moment dat de EDS-regeling in werking is getreden.

Vervolgens wordt op basis van de trend in voorgaande jaren een schatting gemaakt van hoe de ontwikkeling verder zou zijn verlopen in het hypothetische geval dat de EDS-regeling er niet was geweest. De lijn van B naar D in figuur 3.2 geeft deze verwachte verdere ontwikkeling ten aanzien van de energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking weer. De lijn van B naar C is de toename in energiebesparende voorzieningen ten gevolge van de subsidieregeling. Het daadwerkelijke effect zou dan kunnen worden bepaald door het verschil tussen C en D.

Het nadeel van deze analyse is dat het lastig te bepalen is hoe de ontwikkeling zich zou hebben doorgezet zonder de EDS-regeling (de lijn van B naar D). Over de jaren heen kan bijvoorbeeld het bewustzijn over duurzaamheid en het belang van duurzaamheid zijn toegenomen of de prijs van investeringen in duurzame maatregelen zijn gedaald, waardoor het effect niet volledig aan de EDS-regeling is toe te schrijven.

3.7 Doelmatigheid

De doelmatigheid van beleid heeft betrekking op de kosten die worden gemaakt om een bepaald doel te bereiken. In het geval van de EDS-regeling gaat het er dus om in hoeverre de EDS-regeling op een efficiënte wijze heeft bijgedragen aan investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking door sportverenigingen. In deze evaluatie is de doelmatigheid van verschillende kanten bekeken. Zo kan gekeken worden naar de doelmatigheid van het beleid, maar ook naar de doelmatigheid van de uitvoering.

Om inzichtelijk te maken in hoeverre het beleid doelmatig is geweest en dit te kunnen vergelijken met ander beleid, is gekozen om dezelfde berekening te gebruiken als in eerder evaluatieonderzoek van de MIA\Vamil²⁶ en de EIA²⁷. Als indicatie voor de mate van doelmatigheid van beleid wordt doelmatigheid gedefinieerd als de verhouding tussen de investeringen die met behulp van de regeling zijn gedaan en de totale kosten die het beleid met zich heeft meegebracht. Voor de MIA\Vamil betreffen het de investeringen die ondersteund zijn met de MIA\Vamil. Voor de EIA betreffen het de toegekende energiezuinige investeringen. Bij beide evaluaties is deze mate van doelmatigheid gecorrigeerd voor het aandeel free riders. Hiermee is deze indicator sterk afhankelijk van het subsidiepercentage en van het aandeel free riders.

Om de doelmatigheid van de uitvoering in kaart te brengen is de verhouding tussen de uitvoeringskosten en de totale kosten van beleid onderzocht. De uitvoeringskosten zijn kosten die de overheid heeft moeten maken om de EDS-regeling te kunnen uitvoeren, zoals personeels- en ICT-kosten. De kosten van beleid zijn gelijk aan het budgettaire beslag, ofwel het subsidiebudget.

²⁶ Rapport 'Beleidsevaluatie MIA\Vamil', <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/06/07/rapport-beleidsevaluatie-mia-vamil>

²⁷ 'Rapport beleidsevaluatie Energie-investeringsaftrek 2012-2017', <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/02/12/rapport-beleidsevaluatie-energie-investeringsaftrek-2012-2017>

4 Relevantie en bereik

4.1 Relevantie

Om te bepalen in hoeverre de EDS-regeling relevant is geweest, is onderzocht wat de doelgroep ervan vindt dat er beleid wordt gemaakt op het verduurzamen van sportaccommodaties. Ook is de belangstelling voor subsidie in energiebesparende maatregelen en duurzame energieopwekking bij sportaccommodaties onderzocht en is gekeken naar de bekendheid bij sportverenigingen en stichtingen van zowel de doelstellingen in het Klimaatakkoord als de EDS-regeling zelf. Ten slotte is ook het bereik van verenigingen die gebruik hebben gemaakt van de EDS-regeling berekend.

Mening doelgroep over algemeen beleid verduurzamen sportaccommodaties

In interviews die in het kader van de EDS-evaluatie zijn afgenomen, is onderzocht wat de doelgroep vindt van het beleid om sportaccommodaties te verduurzamen. De uitkomst is duidelijk: alle zeven geïnterviewden waren positief dat hier beleid op wordt gemaakt. Termen die genoemd werden waren: "(heel) goed", "zinnig" en "verstandig".

Redenen die door meerdere geïnterviewden genoemd werden waarom men positief is over dit beleid zijn dat (1) sportverenigingen het financieel zwaar hebben door o.a. hoge energiekosten en (2) sportverenigingen ook een maatschappelijke rol hebben en een groot bereik om die maatschappelijke rol uit te dragen.

Belangstelling

Uit de Verenigingsmonitor van december 2016 bleek dat meer dan 50% van de sportverenigingen in het afgelopen jaar of in de toekomst belangstelling had voor subsidie op energiebesparende maatregelen of duurzame energieopwekking. Uit hetzelfde onderzoek dat in maart 2018 opnieuw is uitgevoerd, is dat percentage gedaald naar iets meer dan 35%. Dit is opmerkelijk, maar mogelijk te verklaren doordat men al eerder (in 2016) een investering in energiebesparende maatregelen of duurzame energieopwekking heeft gedaan met of zonder hulp van EDS-subsidie.

Ook uit de Verenigingsmonitor dat in het voorjaar van 2019 is uitgezet, bleek dat sportverenigingen nog steeds belangstelling hebben om gebruik te maken van de subsidieregeling BOSA. Maar liefst 42% van de verenigingen geeft aan belangstelling te hebben, 37% weet het nog niet en slechts 21% geeft aan geen belangstelling te hebben om gebruik te maken van de BOSA. Hieruit blijkt dat subsidie voor dergelijke maatregelen nog steeds erg in trek is bij de doelgroep.

Bekendheid

Onderzoeksbureau MARE concludeerde op basis van meerdere interviews met verschillende stakeholders dat sportverenigingen (en commerciële aanbieders van sport), in tegenstelling tot gemeenten en sportbonden, beperkt op de hoogte zijn van het verduurzamingsbeleid en de ambitieuze en harde doelstellingen uit het Klimaatakkoord. Dit heeft mogelijk impact op de ervaren urgentie van verduurzaming en de gevoelde noodzaak tot het structureren van plannen.

Ondanks dat sportverenigingen beperkt op de hoogte zijn van de doelen in het Klimaatakkoord, is het merendeel wel bekend met de EDS-regeling. Dat bleek uit de verschillende Verenigingsmonitors van het Mulier Instituut. De bekendheid is in de loop der

jaren niet toegenomen. Eind 2016 gaf 56% van de verenigingen aan bekend te zijn met de EDS-regeling, begin 2018 was dit 51% en in het voorjaar van 2019 gaf 54% van de verenigingen aan de EDS-regeling te kennen.

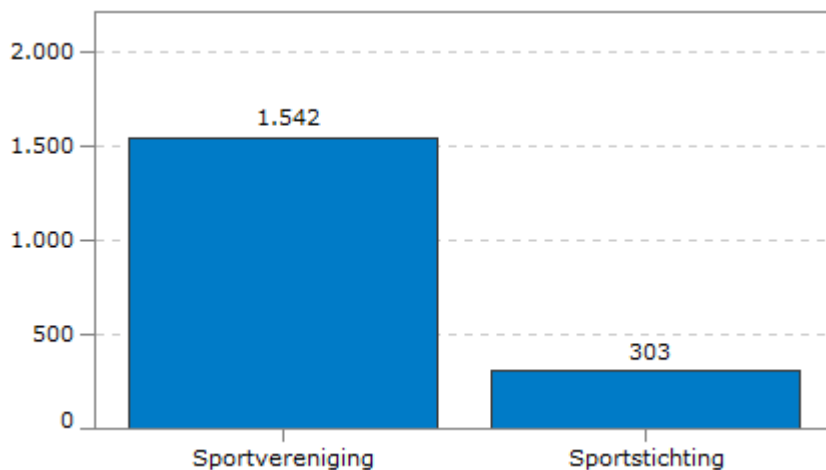
Naast de bekendheid gemeten met vragenlijstonderzoek is ook gekeken naar de budgetuitputting om te bepalen of de EDS-regeling voldoende bekend was bij de doelgroep. Het budget van de EDS-regeling is elk jaar uitgeput. In 2016 was het budget zelfs al halverwege maart uitgeput. Hieruit blijkt dat er onder verenigingen en stichtingen in ruime mate bekendheid was met de EDS-regeling. Meer bekendheid had vanwege het beperkte budget niet geresulteerd in een groter bereik en meer investeringen.

De BOSA heeft een stuk hoger budget (€87 mln aan budgettair beslag) dan de EDS-regeling, maar is nog niet zo bekend als haar voorganger: in het voorjaar van 2019 gaf 36% van de verenigingen aan de BOSA te kennen.

4.2 Bereik

Uit onderzoek van NOC*NSF (Sportaanbieders Monitor 2015) bleek dat 38% van de sportverenigingen een eigen sportaccommodatie heeft. In 2016 waren er 23.655 unieke sportverenigingen in Nederland (NOC*NSF Sportbondenmonitor 2016). De omvang van de doelgroep sportverenigingen (dus geen stichtingen) voor de EDS-regeling kwam daarmee bij de start van de EDS-regeling neer op zo'n 9.000 (38% van 23.655) sportverenigingen.

In totaal hebben 1845 unieke sportverenigingen en -stichtingen een EDS-aanvraag ingediend, waarvan 1542 sportverenigingen.

Figuur 4.1: Aantal unieke aanvragers met een (deels) goedgekeurde aanvraag naar type aanvrager (vereniging of stichting). Bron: Database RVO, peildatum: 1 september 2019. Periode: januari 2016 tot en met december 2018.

Als het aantal unieke sportverenigingen wordt gedeeld door de totale omvang van de betreffende doelgroep blijkt dat 17% van de potentiële sportverenigingen gebruik heeft gemaakt van de EDS-regeling. Daarnaast hebben ook nog 303 unieke sportstichtingen gebruik gemaakt van de regeling.

5 Doelbereiking

Het primaire doel van de EDS-regeling was het stimuleren van investeringen in energiebesparende maatregelen en duurzame energieopwekking bij sportaccommodaties door sportverenigingen en -stichtingen. Om dit te bereiken helpt het als verenigingen en stichtingen überhaupt aandacht hebben voor duurzaamheid, dit komt dan ook als eerst aan bod. Vervolgens wordt inzichtelijk gemaakt hoeveel sportverenigingen en -stichtingen in totaal hebben geïnvesteerd, ook uitgesplitst naar type maatregel, thema en sportbond. Ten slotte is gekeken in hoeverre de bewustwording, het tweede orde-effect, is toegenomen onder leden die regelmatig een sportvereniging bezoeken waarvan de vereniging geïnvesteerd heeft in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking.

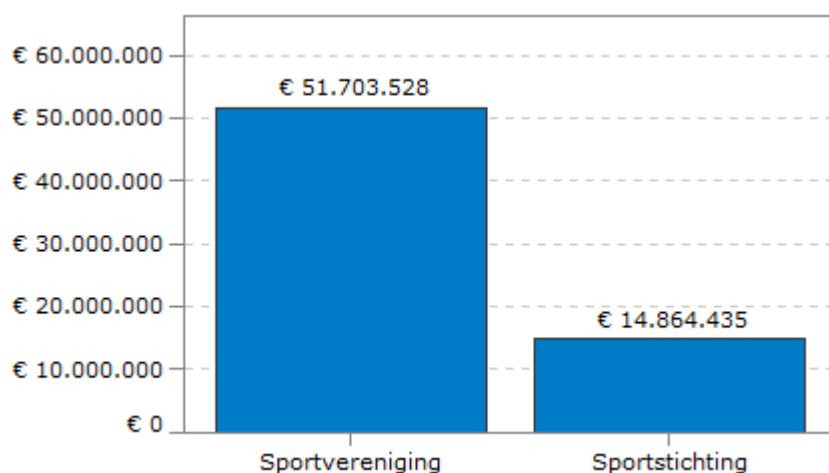
5.1 Aandacht voor duurzaamheid

Uit de Sportaanbiedersmonitor 2018 blijkt dat clubs steeds meer bezig zijn met duurzaamheid. In 2018 gaf 59% van de clubs aan bezig te zijn met duurzaamheid, in 2015 was dit nog 42%. Clubs zeggen met name bezig te zijn met energiebesparing (51%) en afval & recycling (40%).

Ook onderzoeksbureau MARE concludeert in de Routekaart dat alle onderzochte stakeholders (sportverenigingen, gemeenten, sportbonden en commerciële aanbieders van sport) steeds meer aandacht hebben voor het thema verduurzaming van sportaccommodaties. Zij concluderen dat dit in eerste plaats komt door de financiële voordelen die uit duurzame maatregelen kunnen voortvloeien. In de tweede plaats neemt de aandacht voor verduurzaming ook toe door klimaatverandering. Onder deze stakeholders is er een groeiend besef dat de druk op onze huidige maatschappij toeneemt door klimaatverandering en dat duurzame aanpassingen aan de accommodatie en in gedrag een positief verschil kan maken, zo concludeert MARE.

5.2 Totale omvang van investeringen

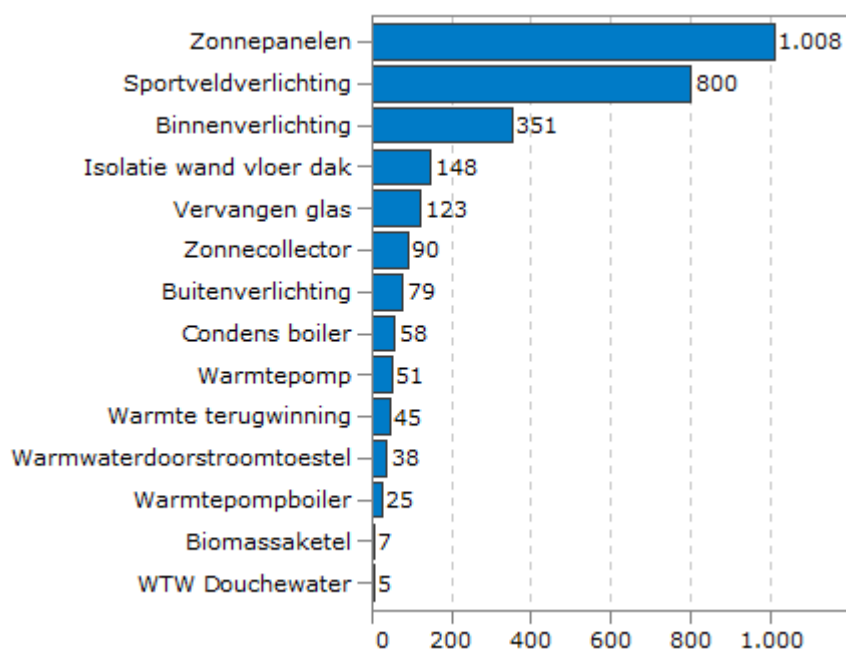
In totaal is er in de jaren 2016 t/m 2018 voor €66,6 mln geïnvesteerd in aanschafkosten voor investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. Hiervan investeerden sportverenigingen meer dan €50 mln en sportstichtingen bijna €15 mln (zie figuur 5.1). Deze bedragen zijn geschat op basis van de gecommitteerde bedragen op peildatum 1 september 2019.

Figuur 5.1: Geschatte omvang aanschafkosten per type aanvrager. Bron: Database RVO, peildatum: 1 september 2019. Periode: januari 2016 tot en met december 2018.

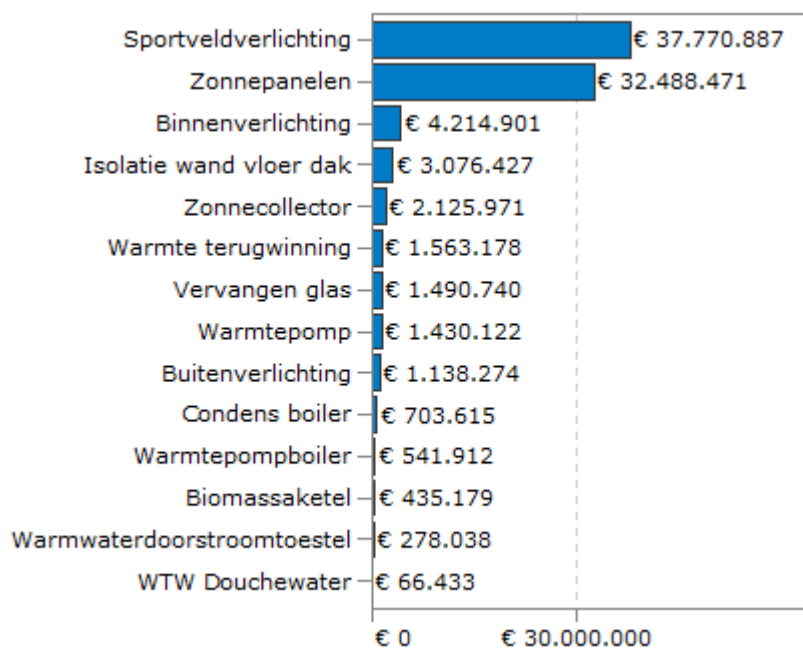
5.3 Investerings per maatregel

Sportverenigingen en -stichtingen hebben voornamelijk subsidie aangevraagd voor zonnepanelen (49% van alle verleende aanvragen bevat investeringen in zonnepanelen) en sportveldverlichting (39% van alle verleende aanvragen bevat investeringen in sportveldverlichting). Op andere maatregelen werd beduidend minder subsidie aangevraagd.

Figuur 5.2: Aantal (deels) goedgekeurde aanvragen per maatregel. Bron: Database RVO, peildatum: 1 september 2019. Periode: januari 2016 tot en met december 2018.

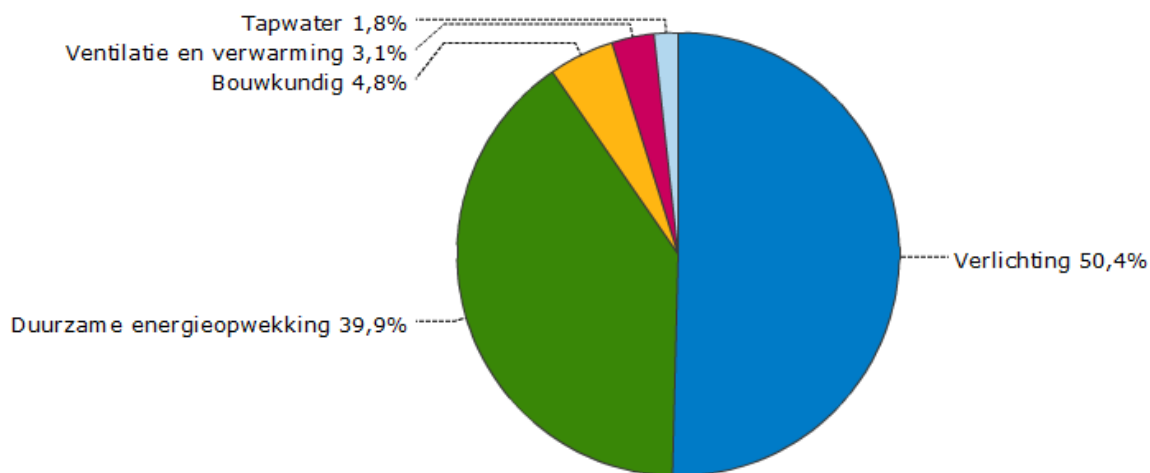
Deze aantallen waren goed voor een totale omvang van bijna €38 mln aangevraagde subsidie voor het aanschaffen van sportveldverlichting en ruim €32 mln aan materiële kosten voor het aanschaffen van zonnepanelen.

Figuur 5.3: Aanschafkosten van (deels) goedgekeurde aanvragen per maatregel. Bron: Database RVO, peildatum: 1 september 2019. Periode: januari 2016 tot en met december 2018.

5.4 Investerings per thema

Dat er voornamelijk subsidie is aangevraagd in sportveldverlichting en zonnepanelen blijkt ook als gekeken wordt naar de omvang van aanschafkosten van investeringen per thema. Meer dan 90% van de totale aanschafkosten werd besteed aan investeringen in maatregelen die gekoppeld zijn aan de thema's Verlichting en Duurzame energieopwekking.

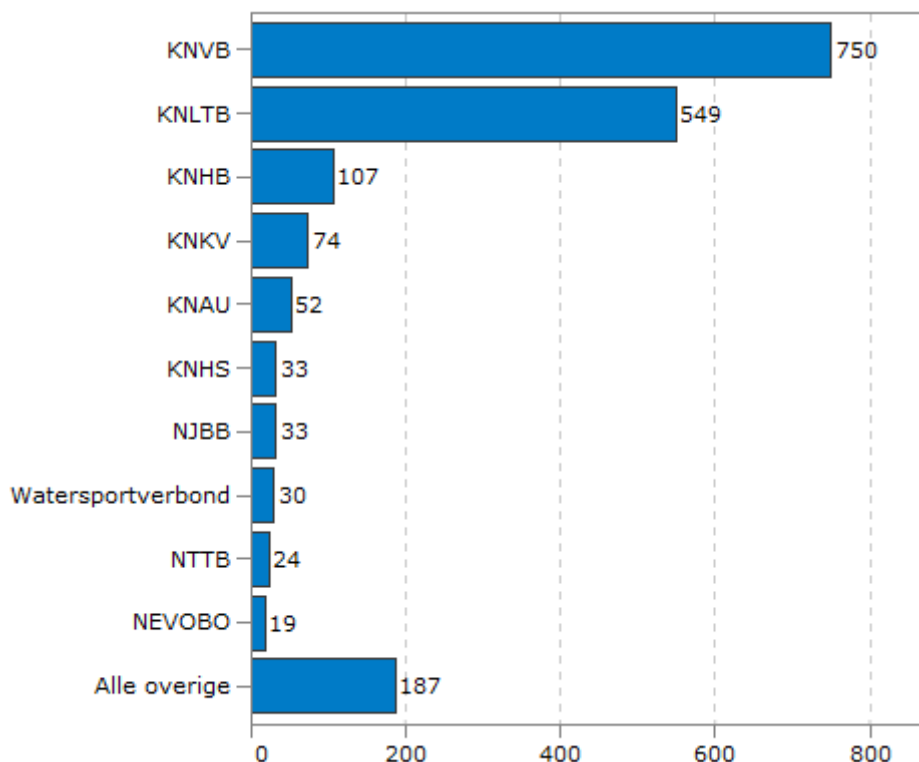

Figuur 5.4: Aanschafkosten van (deels) goedgekeurde aanvragen per thema. Bron: Database RVO, peildatum: 1 september 2019. Periode: januari 2016 tot en met december 2018.

5.5 Investerings per sportbond

Sportverenigingen en -stichtingen van 49 verschillende sportbonden hebben subsidie aangevraagd bij de EDS-regeling. Dit sluit aan bij het idee dat de EDS-regeling voor iedere sportvereniging en/of -stichting toegankelijk en bekend was. Eén geïnterviewde intermediair gaf wel aan dat de doelgroep in de BOSA uitgebreid zou moeten worden met honden- en dansverenigingen. Hiermee neemt het bereik van de EDS-regeling toe, waarmee ook de bijdrage aan de verschillende beleidsdoelstellingen zal toenemen.

Met name sportverenigingen en -stichtingen die verbonden zijn aan de KNVB (voetbal) en KNLTB (tennis) vroegen veel EDS-subsidie aan voor verduurzamingsmaatregelen van hun accommodatie. Dit is niet verassend aangezien dit ook de twee bonden zijn waar de meeste verenigingen op zijn aangesloten²⁸.

Figuur 5.5: Aantal unieke sportverenigingen en -stichtingen met (deels) goedgekeurde aanvragen uitgesplitst naar sportbond. Bron: Database RVO.

²⁸<https://www.mulierinstituut.nl/publicaties/websheet-sportverenigingen-in-nederland/>

5.6 Bewustwording onder leden

Zoals in paragraaf 2.2 is benoemd betrof een beoogd tweede orde-effect van de EDS-regeling een toename in de bewustwording van de bevolking over de mogelijkheden om zelf bij te dragen aan een duurzame energievoorziening.

Het investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking door een sportvereniging zet bezoekers van die vereniging aan het denken om hier zelf ook in te investeren (tabel 5.6). Dit blijkt uit het NSO dat in 2016, 2017 en 2019 is uitgevoerd door het Mulier Instituut en is uitgezet onder een steekproef van de Nederlandse bevolking.

"Als mijn sportvereniging of de vereniging die ik wel eens bezoek, investeert in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking, dan zet me dat aan het denken om zelf te investeren."			
	2016	2017	2019
Geheel mee eens	3%	9%	6%
Enigszins mee eens	18%	34%	25%
Enigszins mee oneens	12%	15%	17%
Geheel mee oneens	31%	26%	26%
Weet niet	37%	16%	26%

Tabel 5.6: Resultaten over bewustwording bij leden. Bron: Nationaal Sportonderzoek 2016, 2017 en 2019.

Waar in 2016 al 21% van de ondervraagden aangaf dat een investering van hun sportvereniging in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking hen (enigszins) aan het denken zet om zelf te investeren, is dit percentage in 2017 verdubbeld naar maar liefst 43%. In 2019 nam dit weer af, maar gaf alsnog 31% van de ondervraagden aan dat zij aan het denken worden gezet om zelf te investeren als de sportverenigingen die zij wel eens bezoeken investeert in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking.

Ook de geïnterviewden zijn gevraagd of zij merkten dat hun leden aan het denken werden gezet of zelfs investeren doordat de vereniging investeert in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. De reacties hierop waren verschillend, enkele daarvan waren:

- Met name een enthousiaste bestuurder die thuis al geïnvesteerd had in verduurzamende maatregelen wil dit ook op de vereniging doorvoeren, niet andersom.
- Bestuurder merkt geen interesse van leden in de verduurzamende maatregelen voor eigen gebruik. Leden willen met name een zo laag mogelijke contributie en lage kantineprijzen.
- Bestuurder spreekt met enige regelmaat een lid die naar hem/haar toekomt om meer te weten over verduurzamende maatregelen.
- Intermediair merkt interesse van leden en wordt wel eens benaderd voor particuliere duurzaamheidsinvesteringen.
- Leden vroegen zelf of het niet eens tijd werd dat de vereniging ging investeren in verduurzamende maatregelen.

Naast de vraag in het NSO of leden aan het denken worden gezet, zijn ook vragen gesteld over daadwerkelijke investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking door de vereniging die men regelmatig bezoekt en over of het lid zelf heeft geïnvesteerd of van plan is te investeren in hun eigen huis.

Uit een analyse van deze resultaten blijkt dat er een sterke samenhang is tussen of een vereniging die een lid regelmatig bezoekt investeert en of het lid dat die vereniging bezoekt zelf investeert (of van plan is te investeren). Zo gaf bijvoorbeeld 60% van de ondervraagde leden waarvan de vereniging had geïnvesteerd in energiebesparende maatregelen aan dat zij ook zelf geïnvesteerd hebben of van plan zijn te investeren in energiebesparende maatregelen. Andersom gold ook dat 59% van de ondervraagde leden waarvan een vereniging niet had geïnvesteerd in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking, dat zij het afgelopen jaar zelf ook niet hadden geïnvesteerd en niet van plan waren te investeren.

Er lijkt dus een samenhang te zijn tussen de verenigingen die investeren en de leden die investeren of van plan zijn te investeren. Echter, uit deze analyse is niet te achterhalen of een lid zelf gaat investeren doordat een vereniging investeert. Het kan ook zijn dat het lid eerst zelf investeert voordat de vereniging die men bezoekt gaat investeren.

Wel blijkt uit hetzelfde onderzoek dat er een toename zichtbaar is in het percentage leden dat investeert in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. Waar in 2016 al 30% aangaf in de afgelopen 3 jaar zelf geïnvesteerd te hebben of van plan zijn te gaan investeren in energiebesparende maatregelen of duurzame energieopwekking voor hun huis, steeg dit in 2017 naar 40%. Ook in 2019 heeft zo'n 40% van de ondervraagden de afgelopen drie jaar zelf geïnvesteerd of is van plan te investeren in energiebesparende maatregelen of duurzame energieopwekking. Deze groep is inmiddels groter dan de groep die de afgelopen drie jaar niet geïnvesteerd heeft en ook niet van plan is dit te gaan doen (35%). Er is dus een toename in het aandeel leden dat investeert of van plan is te investeren over de afgelopen jaren, maar in hoeverre de EDS-regeling hieraan heeft bijgedragen valt niet te zeggen.

Concluderend valt op dat de signalen over energiebewustwording onder leden erg verschillen per vereniging en per intermediair. Wel geeft een behoorlijke groep leden aan dat zij aan het denken worden gezet om te investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking als hun vereniging die zij regelmatig bezoeken hierin investeert. Bovendien lijkt er een samenhang te zijn tussen of de vereniging investeert en of een lid van de betreffende vereniging investeert in zijn/haar eigen huis, maar uit deze samenhang is niet duidelijk welke investering als eerste gebeurde. De conclusie kan daarmee niet getrokken worden dat dat wanneer een vereniging investeert, dit ook met zekerheid zal leiden tot investeringen door leden. Wel valt op dat de groep leden dat investeert of van plan is te investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking sinds 2016 is toegenomen.

6 Doeltreffendheid

Om te bepalen in hoeverre de EDS-regeling doeltreffend is geweest, is onderzocht in welke mate de regeling heeft bijgedragen aan investeringen van sportverenigingen en -stichtingen in energiebesparende maatregelen en/of energieopwekking. Bovendien zijn eventuele belemmerende factoren die invloed hebben gehad op de realisatie van de beleidsdoelstellingen onderzocht.

In deze evaluatie is gekozen voor twee methodes om de doeltreffendheid van de EDS-regeling in kaart te brengen: free riders en een trendanalyse.

6.1 Free riders

Zoals in paragraaf 3.5 is beschreven is een manier om doeltreffendheid van een regeling te bepalen het aandeel zogenoemde free riders te onderzoeken. Free riders zijn aanvragers die de investering met exact dezelfde specificaties op het zelfde tijdstip ook gedaan zouden hebben bij afwezigheid van de subsidieregeling. Bij de EDS-regeling was het aandeel free riders gemeten in 2018 slechts 11%, zie tabel 6.1. Hiermee is het aandeel free riders een stuk lager dan bij een vergelijkbare regeling zoals de Energie-Investeringsaftrek (EIA) waar bijna 50% van de klanten aangaf de investering met exact dezelfde specificaties op het zelfde tijdstip ook gedaan zou hebben zonder financieel voordeel.

Naast de groep *zekere* free riders, is er ook een groep die tot de *mogelijke* free riders kunnen worden gerekend. Dit zijn de verenigingen die wel geïnvesteerd hebben, maar op een later moment, minder omvangrijk of in een minder energievriendelijk alternatief (tabel 6.1). Dat zij tot de free riders behoren is hoogst onzeker, aangezien een deel van de beoogde werking van de EDS-regeling is om investeringen te vervroegen of in omvang te vergroten. Indien deze onzekere groep desondanks tot de free riders wordt berekend, zou de groep free riders 56% zijn. Deze 56% wordt beschouwd als de maximale bovengrens. De ondergrens wordt gezien als het percentage zekere free riders.

Antwoordcategorieën	Percentage	Free rider?
Zonder EDS zou de investering in het geheel niet gedaan zijn	44%	<i>Nee</i>
Zonder EDS zou dezelfde investering met exact dezelfde specificaties op een later moment zijn gedaan	17%	<i>Mogelijk</i>
Zonder EDS zou de investering minder omvangrijk zijn geweest	28%	<i>Mogelijk</i>
Zonder EDS zou op hetzelfde moment zijn geïnvesteerd in een minder energievriendelijk alternatief	0%	<i>Mogelijk</i>
Zonder EDS zou exact dezelfde investering met dezelfde specificaties op hetzelfde moment ook gedaan zijn	11%	<i>Ja</i>

Tabel 6.1: Uitkomsten free rider vraag

Ook uit de interviews is gebleken dat het aandeel free riders beperkt is. Drie van de vier sportverenigingen en -stichtingen die geïnterviewd zijn, gaven aan dat zij zonder de subsidie van de EDS-regeling de investering niet met exact dezelfde specificaties op het zelfde tijdstip gedaan zouden hebben. Twee hiervan gaven aan de investeringen helemaal niet gedaan zouden hebben. De ander gaf aan dezelfde investering wel gedaan zou hebben, maar minder omvangrijk en vermoedelijk gefaseerd waardoor (een deel van) de investering op een later moment gerealiseerd zou worden.

De voornaamste reden voor sportverenigingen en -stichtingen om te investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking is de kostenbesparing. Maar liefst 56% van de sportverenigingen gaf dit als belangrijkste reden aan, bleek uit de Verenigingsmonitor van 2019. Ook vier van de zeven geïnterviewden gaven de kostenbesparing aan als belangrijkste reden om te investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking.

De financiële impuls die de subsidie geeft aan verenigingen lijkt noodzakelijk om hen te laten investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. Dit verklaart vermoedelijk ook het lage percentage free riders bij de EDS-regeling. Maar liefst 44% van de sportverenigingen en -stichtingen gaf aan de investering in zijn geheel niet gedaan zouden hebben zonder de verkregen subsidie.

Een andere reden die verenigingen en stichtingen gaven om te investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking was dat de huidige voorziening aan vervanging toe was. Drie van de vier geïnterviewden gaven dit als voornaamste reden aan. In de Verenigingsmonitor gaven 16% van de ondervraagden dit aan als voornaamste reden om te investeren in deze maatregelen.

Of verenigingen en stichtingen investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking zijn afhankelijk van meerdere factoren die per investering/thema verschillend zijn:

- Duurzame energieopwekking
De omvangrijke investeringen voor het thema Duurzame energieopwekking zijn vermoedelijk te verklaren door de korte terugverdientijd van met name zonnepanelen en de directe kostenbesparing die deze investering met zich meebrengen. Dit maakt het voor verenigingen heel aantrekkelijk om te investeren in zonnepanelen.
- Verlichting
Het lijkt er op dat verenigingen met name investeerden in led-verlichting, omdat de huidige verlichting vervangen moet worden en/of om een betere speelervaring te krijgen. De aanvragen voor led-binnenverlichting en led-buitenverlichting lijken vaak te worden meegenomen in dezelfde subsidieaanvraag die men al wilde doen voor een andere maatregel. Daarnaast wordt verlichting voor binnen en buiten in de markt bijna alleen nog maar in led aangeboden.
- Bouwkundig
Op het thema Bouwkundig werd beduidend minder subsidie aangevraagd dan op de twee eerdergenoemde thema's. Verklaring hiervoor kan zijn dat deze investeringen dusdanig groot zijn in omvang, met ook hoge arbeidskosten die niet gesubsidieerd werden met de EDS, dat hiermee de investering financieel minder aantrekkelijk is in vergelijking met investeringen in bijvoorbeeld led-verlichting of zonnepanelen. Bovendien geldt dat er alleen subsidie ontvangen kon worden op renovatie van bestaande bouw en dus niet op nieuwbouw. Verenigingen die investeren in nieuwbouw werden daardoor niet meegenomen.
- Ventilatie en verwarming
Er werd ook weinig geïnvesteerd in maatregelen gekoppeld aan het thema ventilatie en verwarming. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat deze investeringen vaak pas gedaan worden als de huidige voorziening aan vervanging toe is, zoals een cv-ketel die 15 jaar meegaat. Gezien het feit dat men de besparing in kosten als belangrijkste reden geven voor investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking, zal men de cv-ketel niet snel vervangen voor een warmtepomp als de kosten voor een warmtepomp hoger zijn dan de kostenbesparing die volgt uit een

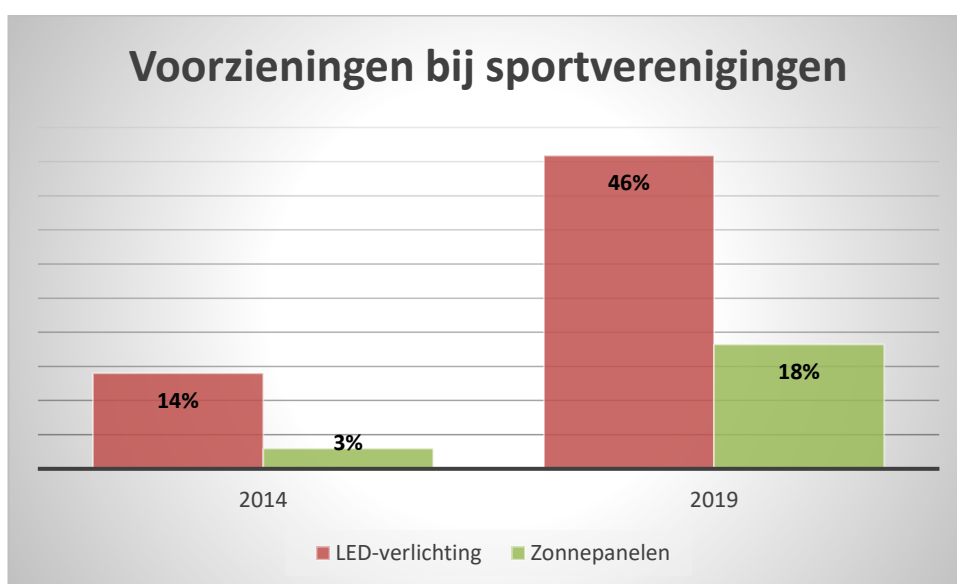
lagere energierekening. Daarbij meewegend dat het hebben van een warmtepomp geen zichtbare duurzame investering is en dus weinig zal doen aan het imago van een vereniging dat in interviews door drie van de zeven geïnterviewden als secundaire reden werd genoemd om duurzaam te investeren.

- Tapwater

Tot slot werd er slechts heel beperkt subsidie aangevraagd voor investeringen die vallen onder het thema Tapwater. Deze investeringen lijken dus niet aantrekkelijk te zijn voor verenigingen om te investeren. Bovendien is gas nodig voor de maatregelen 'direct gasgestookte condenserende boiler' en 'direct gasgestookt condenserend warmwaterdoorstroomtoestel', daar waar er steeds meer aandacht komt om juist van het gas af te gaan.

6.2 Trendanalyse

Om te bepalen of sportverenigingen in de afgelopen jaren daadwerkelijk meer beschikken over energiebesparende voorzieningen op hun accommodatie, is dit in 2014 en 2019 aan hen uitgevraagd door het Mulier Instituut in de Verenigingsmonitor. Aangezien dit niet jaarlijks is uitgevraagd, is het onmogelijk om een 'structural break' te bepalen, zoals je dat zou willen. Bij de trendanalyse is alleen gekeken naar de twee maatregelen die het meest zijn aangevraagd: led-verlichting en zonnepanelen. De beschikbare informatie biedt zicht op de ontwikkeling tussen 2014 en 2019 op deze energiebesparende en -opwekkende voorzieningen.

Figuur 6.2: Trendanalyse van het percentage sportverenigingen dat beschikt over Led-verlichting en/of zonnepanelen. Bron: Verenigingsmonitor.

Uit een analyse op de resultaten van de Verenigingsmonitoren blijkt er een duidelijke toename te zijn in het percentage verenigingen dat beschikt over led-verlichting (binnen-, buiten-, sportveld-verlichting) en/of zonnepanelen.

In 2014 gaf slechts 14% van de verenigingen aan over enige vorm van led-verlichting te beschikken. In de afgelopen vijf jaar is dit behoorlijk toegenomen en geeft in 2019 46% van de verenigingen aan te beschikken over led-verlichting.

Ook het percentage verenigingen dat beschikt over zonnepanelen is de afgelopen vijf jaar flink toegenomen. Waar in 2014 slechts 3% van de verenigingen aangaf te beschikken over zonnepanelen, is dit percentage gestegen naar 18% in 2019.

Het lage percentage free riders in acht nemende en de grote hoeveelheid subsidieaanvragen op led-verlichting en zonnepanelen, is het aannemelijk dat de EDS-regeling een rol heeft gespeeld in deze toename.

Ondanks de toename in beide voorzieningen zijn er nog steeds behoorlijk veel verenigingen die niet beschikken over deze voorzieningen. Het feit dat bijna 20% van de verenigingen beschikt over zonnepanelen, betekent ook dat meer dan 80% van de verenigingen nog niet over zonnepanelen beschikt. Dit biedt nog enorm veel ruimte voor investeringen bij een groot gedeelte van de doelgroep, waardoor het nog steeds relevant is sportverenigingen te stimuleren om deze investeringen te doen. Het feit dat de EDS-regeling een opvolger heeft gekregen in de BOSA, lijkt dus een goede beleidskeuze.

6.3 Belemmerende factoren op realisatie beleidsdoelstellingen

Om in kaart te brengen welke belemmerende factoren mogelijk invloed hebben gehad op de realisatie van de beleidsdoelstellingen, is gebruikt gemaakt van verschillende bronnen. Zo is tijdens de interviews die gehouden zijn in het kader van de EDS-evaluatie gevraagd naar belemmerende factoren. Bovendien is hiervoor ook informatie gebruikt uit de resultaten van de Verenigingsmonitor van 2019 en de Routekaart van het onderzoeksbureau MARE.

Een eerste mogelijk belemmerende factor is dat (een deel van) de accommodatie van veel verenigingen in eigendom is van een andere partij, vaak de gemeente. Drie van de zeven geïnterviewden benoemden dit als mogelijk belemmerende factor. Doordat een vereniging niet precies weet welk gedeelte van de accommodatie in eigendom van henzelf is en welk gedeelte van de gemeente, is het onduidelijk wie verantwoordelijk is voor de verduurzamende investering. Mocht dit wel bekend zijn, dan blijkt uit de Routekaart dat het ook nog eens erg afhankelijk is van de relatie met en de houding van de verhuurder of men ruimte ziet tot het initiëren en realiseren van verduurzamende maatregelen.

Een tweede mogelijk belemmerende factor is de kennis en ervaring van de sportbestuurder. Deze factor werd door twee van de zeven geïnterviewden benoemd en kwam ook in de Routekaart naar voren. Een sportbestuurder moet namelijk beschikken over verschillende kwaliteiten om daadwerkelijk de investering in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking te kunnen realiseren. Zo moet de betreffende sportbestuurder durven te investeren in de lange termijn, waarbij men het risico loopt gezichtsverlies te lijden bij het maken van een verkeerde keuze en het opvolgend bestuur opzadelt met mogelijk financiële problemen. Daarnaast moet de sportbestuurder draagvlak kunnen vinden bij leden op Algemene Leden Vergaderingen die regelmatig nodig zijn om financieel ingrijpende maatregelen te kunnen nemen. Bovendien dient de sportbestuurder goed op de hoogte te zijn van het diffuse subsidielandschap van zowel het Rijk als van de provincies en gemeenten. Dit gaat dan zowel over de beschikbaarheid van subsidie als hoe deze aangevraagd dient te worden.

De financiële weerbaarheid van verenigingen is een derde mogelijk belemmerende factor. Ook deze factor kwam zowel naar voren in de interviews als in de Routekaart. Wanneer een vereniging financieel in zwaar weer verkeert, heeft een langetermijninvestering op verduurzamende maatregelen niet de prioriteit. Ondanks dat deze investering op termijn

terugverdiend kan worden, kost het in beginsel geld dat niet altijd beschikbaar is. Sportbeoefening staat centraal bij verenigingen waardoor in hun optiek keuzes in verduurzaming niet ten koste mogen gaan van de sportieve mogelijkheden.

Een vierde mogelijk belemmerende factor kwam al in paragraaf 4.1 even aan bod: de beperkte bekendheid van sportverenigingen over het verduurzamingsbeleid en de ambitieuze en harde doelstellingen uit het Klimaatakkoord. Onderzoeksbureau MARE concludeerde dit op basis van meerdere interviews met verschillende stakeholders, waaronder sportverenigingen. Zij verwachten dat dit impact heeft op de ervaren urgentie van verduurzaming en de gevoelde noodzaak tot het structureren van plannen.

Andere mogelijk belemmerende factoren zijn de beperkte kennis over verduurzamende maatregelen en de voordelen die deze maatregelen op termijn opleveren, de tijd dat het een vrijwillige sportbestuurder kost om verduurzamende maatregelen te realiseren (met subsidie) en de ongeschiktheid van de accommodatie voor (verdere) verduurzamende maatregelen.

7 Doelmatigheid en kwaliteit uitvoering

De doelmatigheid van de EDS-regeling is op verschillende vlakken onderzocht:

- Doelmatigheid beleid: Wat is de verhouding tussen de kosten van de EDS-regeling en het bereikte effect?
- Doelmatigheid uitvoering: Wat is de verhouding tussen de uitvoeringskosten en het budgettaire beslag?
- Administratieve lasten: Hoe groot zijn de administratieve lasten voor de aanvragers?

Tot slot wordt ook inzicht gegeven in de tevredenheid over de uitvoering en het beleid van de EDS-regeling.

7.1 Doelmatigheid beleid: omvang van investeringen

Om de doelmatigheid van het beleid in kaart te brengen en deze te kunnen vergelijken met ander beleid, is gekozen om dezelfde berekening te gebruiken als in eerder evaluatieonderzoek van de MIA\Vamil²⁹ en de EIA³⁰. In deze evaluaties is gekeken naar de verhouding tussen het budgettaire beslag (subsidiebudget) en de resultaten van beleid, waarbij gecorrigeerd is voor het aandeel free riders.

Aangezien het primaire doel van de EDS-regeling is om het investeren in energiebesparende en verduurzamende maatregelen bij sportaccommodaties te stimuleren, is gekeken in hoeverre de EDS-regeling doelmatig is geweest met betrekking tot de omvang van investeringen. Het budgettaire beslag bedroeg €20,35 mln.

Sportverenigingen en -stichtingen hebben in totaal €66,6 mln geïnvesteerd in aanschafkosten voor energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. Met de onder- (11%) en bovengrens (56%) van het aandeel free riders kan ook de onder- en bovengrens van de netto omvang van investeringen berekend worden. Door deze netto omvang te delen door het budgettaire beslag hebben we een ratio die te vergelijken is de MIA\Vamil en de EIA.

	Berekening	Op basis van ondergrens free riders	Op basis van bovengrens free riders
Free rider %		11%	56%
Netto omvang investeringen	Omvang investeringen (66,6 mln) * % niet-free riders	€59,2 mln	€29,3 mln
Doelmatigheid van het beleid	Netto omvang investeringen / subsidiebudget (€20,35 mln)	2,9	1,4

Figuur 7.1: Berekening doelmatigheid beleid voor omvang investeringen

De doelmatigheid van het beleid met betrekking tot investeringen impliceert dat voor elke €1 die door de overheid heeft uitgegeven aan EDS-subsidie, heeft geresulteerd in €1,40 – 2,90

²⁹ Rapport 'Beleidsevaluatie MIA\Vamil', <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/06/07/rapport-beleidsevaluatie-mia-vamil>

³⁰ Rapport beleidsevaluatie Energie-investeringsaftrek 2012-2017, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/02/12/rapport-beleidsevaluatie-energie-investeringsaftrek-2012-2017>

aan investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking door sportverenigingen en -stichtingen.

Evaluatie	Free riders	Doelmatigheid beleid
EDS-regeling (2016-2018)	11-56%	1,4 - 2,9
MIA\Vamil (2014-2016)	13-40%	8,2 - 11,9
EIA (2012-2016)	35-60%	4 - 6

Figuur 7.2: Vergelijking doelmatigheid beleid voor omvang van investeringen

Ondanks het lage percentage free riders bij de EDS-regeling lijkt de doelmatigheid van het beleid een stuk lager in vergelijking met de fiscale regelingen MIA\Vamil en de EIA (figuur 7.2). Dit is echter te verklaren. Deze indicator hangt sterk samen met het subsidiepercentage en met het aandeel free riders. Het aandeel free riders was bij de EDS-regeling beperkt. Het subsidiepercentage van de EDS-regeling (15% voor stichtingen en 30% voor verenigingen) lijkt erg hoog in vergelijking met het financieel voordeel dat een aanvrager van de MIA\Vamil (gemiddeld 9%) en de EIA (gemiddeld 11%) krijgt. Echter, de doelgroep van deze fiscale regelingen zijn ondernemers die over het algemeen 21% btw kunnen aftrekken van hun investering. Dit in tegenstelling tot sportverenigingen die gebruik maken van de EDS-regeling. Om die reden krijgen sportstichtingen, die wel btw kunnen aftrekken, 15% subsidie. Hiermee is de EDS-regeling voor sportverenigingen iets voordeliger dan voor aanvragers die gebruik maken van deze twee fiscale regelingen.

Als gecorrigeerd zou worden voor de btw-aftrek, zou de doelmatigheid van de EDS-regeling vermoedelijk tussen die van de MIA\Vamil en de EIA inliggen. De doelmatigheid van de EDS-regeling zou nog wel verhoogd kunnen worden als het subsidiepercentage iets lager zou zijn dan de 15% voor stichtingen en 30% voor verenigingen. Mits dit lagere percentage uiteraard nog wel leidt tot een substantiële omvang van investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking door verenigingen en stichtingen.

7.2 Doelmatigheid uitvoering

Om de doelmatigheid van de uitvoering in kaart te brengen is de verhouding tussen de uitvoeringskosten en de kosten van beleid onderzocht.

De uitvoeringskosten waren in totaal €1,41 mln over de jaren 2016-2018. De kosten van beleid waren zoals eerder genoemd in totaal €20,35 mln. Hiermee waren de uitvoeringskosten 6,5% van de totale kosten die gemoeid waren met de EDS-regeling.

Dit is iets onder het gemiddelde in vergelijking met andere beleidsregelingen rondom duurzame energie (SEO, 2014). Zij vergeleken enkele jaren terug 8 regelingen met elkaar, waar de uitvoeringskosten gemiddeld 6,9% van de totale kosten in beslag namen.

Voor de BOSA zijn de uitvoeringskosten met 3,7% van de totale kosten nog een stuk lager.

7.3 Administratieve lasten

Bij de vormgeving van de EDS-regeling is gepoogd dat deze tot zo min mogelijk administratieve lasten leidt voor aanvragers. Hierbij is een inschatting gemaakt van 150 minuten voor het indienen van een aanvraag, inclusief het lezen van de informatie op de

website van RVO. Om te achterhalen of deze inschatting juist is geweest is, is op verschillende manier achterhaalt wat de administratieve lasten zijn geweest voor aanvragers.

In interviews is gevraagd hoe lang men bezig is geweest met het indienen van de aanvraag en de daarbij voorbereidende taken zoals het in orde maken van de offertes. De geïnterviewden gaven aan dat zij 15 minuten tot 3 uur nodig hadden om hun aanvraag in te dienen. Dit heeft alleen betrekking op het daadwerkelijk indienen van de aanvraag.

De voorbereidende taken zijn daarentegen veel arbeidsintensiever. Hoelang men hiermee bezig is geweest verschilde erg per aanvrager, net als wat een aanvrager precies ziet als voorbereidende taken. Zo gaf één aanvrager aan bijna een jaar bezig te zijn geweest met de voorbereiding. Hierbij werd ook de tijd meegenomen die het men kostte om te bepalen welke investering zij precies wilde gaan doen en om draagvlak te creëren bij leden. Weer een ander gaf aan in totaal 24 uur te hebben besteed om alle informatie over de subsidie tot zich te nemen en hoe subsidie is aan te vragen.

Naast de informatie uit de interviews wordt in het KTO een vraag gesteld waarmee de subjectieve beleving van klanten (lees: sportverenigingen en -stichtingen die een EDS-aanvraag hadden ingediend) over de administratieve lasten gemeten wordt met de vraag: "hoe beoordeelt u de tijd die nodig is om de aanvraag in te dienen?". Zowel in 2016 als in 2017 werd deze vraag gemiddeld beantwoord met een 7,2 (schaal 1-10), in 2019 daalde dit cijfer naar een 6,9. Van alle vragen uit het KTO werd deze vraag als (één van de) laagste beoordeeld. Ter vergelijking, klanten van de EIA beantwoordden deze vraag in 2016 met een 7,4. Desondanks blijkt hieruit dat sportverenigingen en -stichtingen de administratieve lasten zeker niet negatief ervaren.

7.4 Tevredenheid over uitvoering en beleid

Om de tevredenheid van de klanten van RVO te achterhalen, laat RVO een extern bureau een klanttevredenheidsonderzoek uitvoeren. Ook de EDS-regeling heeft drie keer deelgenomen aan het KTO. Uit deze onderzoeken bleek dat sportverenigingen, -stichtingen en intermediairs de dienstverlening van RVO omtrent de EDS-regeling waardeerden met een 7,8 in 2016. De klanttevredenheid steeg naar een 7,9 in 2017 en werd in 2018 opnieuw met een 7,9 beoordeeld. Dit is behoorlijk hoger dan de gemiddelde klanttevredenheid (7,2) van andere subsidieregelingen die door RVO worden uitgevoerd gemeten in de periode 2016 t/m 2018. Sportverenigingen, -stichtingen en intermediairs geven met name aan dat zij tevreden zijn over het goede en snelle contact dat zij bij eventuele vragen hadden met RVO en over het eenvoudige aanvraagproces.

Ook uit de Net Promotor Score (NPS)³¹ bleek dat aanvragers tevreden waren over de dienstverlening van RVO. De NPS steeg van 80 in 2016 naar 85 in 2017, maar daalde in 2018 weer licht naar 71. Ook op deze indicator behoort de EDS-regeling tot één van de best presterende subsidieregelingen van RVO die in dezelfde periode een KTO hebben uitgezet onder hun klanten.

Naast een algemeen rapportcijfer werd ook gekeken naar specifieke aspecten over de dienstverlening zoals het aanvraagproces en de beslisprocedure. Het aanvraagproces werd over de drie jaren heen gemiddeld redelijk goed beoordeeld met een 7,3 (variërend van een 7,1 tot een 7,4). Sportverenigingen, -stichtingen en intermediairs geven met name aan dat het

³¹ De Net Promotor Score is het percentage klanten dat positief over RVO praat minus het percentage klanten dat negatief over RVO praat.

verkrijgen van E-herkenning de grootste uitdaging was om hun aanvraag in te kunnen dienen. Over het beslisproces waren de klanten behoorlijk tevreden, dit werd namelijk beoordeeld met een 8,0 (over de jaren heen variërend van een 7,9 tot een 8,1).

Uit bovenstaande bevindingen valt op te maken dat sportverenigingen, -stichtingen en intermediairs zeer tevreden zijn over de dienstverlening van RVO omtrent de uitvoering van de EDS-regeling.

Naast de tevredenheid over de uitvoering is in de interviews gevraagd naar wat men vindt van het beleid van de EDS-regeling. Het vooraf toekennen van de subsidie binnen de termijn van 13 weken werd als zeer prettig ervaren. Hierdoor konden sportverenigingen en -stichtingen heldere afspraken maken met banken, leveranciers en installateurs en daarmee hun financiering snel rondkrijgen. Ook hielp hen dit bij het creëren van draagvlak om te investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking bij leden op een Algemene Leden Vergadering.

Wat twee van de zeven geïnterviewden wel aangaven is dat zij zich verbaasden over het feit dat er geen bewijs van realisatie opgestuurd hoefde te worden. Eén van hen gaf aan dat het fraudeurs al zou afschrikken als het aangeleverd moet worden, ook al wordt het niet door RVO gecontroleerd.

8 Conclusies en aanbevelingen

In dit rapport is de EDS-regeling geëvalueerd. De evaluatie kent twee doelen:

- Inzicht krijgen in de doeltreffendheid en doelmatigheid van de EDS-regeling
- Aanknopingspunten bieden om huidig en toekomstig beleid (waaronder de BOSA) te verbeteren

8.1 Conclusies

De EDS-regeling had als doel om het investeren in energiebesparende maatregelen en duurzame energieopwekking bij sportaccommodaties te stimuleren. Om dit te realiseren konden sportverenigingen en -stichtingen respectievelijk 30% en 15% subsidie krijgen op de aanschafkosten van energiebesparende maatregelen en duurzame energieopwekking die waren opgenomen in de maatregelenlijst van de EDS-regeling.

Relevantie en Bereik

In het Energieakkoord voor Duurzame Groei is energiebesparing aangeduid als kernpunt om te komen tot een duurzame energievoorziening. Inmiddels is in het Klimaatakkoord van 2019 de doelstelling opgenomen om de uitstoot van broeikasgassen in 2030 met 49% te verminderen ten opzichte van 1990. Binnen de utiliteitsbouw, waar ook sportaccommodaties onder vallen, dient in 2030 1 Mton CO₂-reductie te zijn gerealiseerd. Door sportverenigingen en -stichtingen te stimuleren om in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking te investeren, draagt de EDS-regeling bij aan het behalen van beide beleidsdoelen. Bovendien helpt het sportverenigingen hun energiekosten te drukken, waarmee zij hun financiële positie kunnen versterken.

Sportverenigingen, -stichtingen en intermediairs zijn uitgesproken positief over het beleid om hen te stimuleren hun sportaccommodaties te verduurzamen. Echter bleek uit onderzoek met verschillende stakeholders dat sportverenigingen, in tegenstelling tot gemeenten en sportbonden, beperkt op de hoogte zijn van het verduurzamingsbeleid en de ambitieuze en harde doelstellingen uit het Klimaatakkoord. Dit heeft mogelijk impact op de ervaren urgentie van verduurzaming en de gevoelde noodzaak tot het structureren van plannen.

Desondanks heeft een grote groep verenigingen belangstelling voor subsidie op energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. In 2016 had meer dan 50% van de verenigingen belangstelling, in 2018 was dit 35%. Bovendien was meer dan de helft van de verenigingen bekend met de EDS-regeling. Deze bekendheid was afgelopen jaren voldoende om het budget uit te putten.

Bereik

Met behulp van de EDS-regeling hebben ruim 1500 sportverenigingen en -stichtingen geïnvesteerd in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. Uit de analyse om het bereik in kaart te brengen blijkt dat 17% van de potentiële sportverenigingen gebruik heeft gemaakt van de EDS-regeling. Daarnaast hebben ook nog eens ruim 300 unieke sportstichtingen gebruik gemaakt van de regeling. Het beperkte budget en de uitputting daarvan in acht nemend is hiermee een aanzienlijk deel van de doelgroep bereikt.

Doelbereiking

De ruim 1800 sportverenigingen en -stichtingen hebben in totaal voor €66,6 mln geïnvesteerd in aanschafkosten op maatregelen die op de EDS-maatregelenlijst stonden.

Met name zonnepanelen (49%) en sportveldverlichting (39%) waren maatregelen die het vaakst onderdeel waren van de subsidieaanvraag. Er werd beduidend minder subsidie aangevraagd op maatregelen die gekoppeld zijn aan de thema's bouwkundig, ventilatie en verwarming en tapwater.

Ten slotte valt op dat de signalen over een toegenomen energiebewustwording onder leden erg verschilt per vereniging en per intermediair. Wel geeft een behoorlijke groep leden aan dat zij aan het denken worden gezet om te investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking als hun vereniging die zij regelmatig bezoeken hierin investeert. Bovendien lijkt er een samenhang te zijn tussen of de vereniging investeert en of een lid van de betreffende vereniging investeert in zijn/haar eigen huis, maar dit betekent niet dat wanneer een vereniging investeert, dit ook zal leiden tot investeringen door leden. Het kan namelijk ook zijn dat het lid eerst zelf investeert voordat de vereniging die men bezoekt gaat investeren. Ten slotte is de groep leden dat investeert of van plan is te investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking sinds 2016 gegroeid.

Concluderend kan gesteld worden dat sportverenigingen en -stichtingen behoorlijk geïnvesteerd hebben in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. Of de bewustwording onder leden toeneemt doordat verenigingen investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking valt op basis van de huidige gegevens niet te zeggen. Wel lijkt het een behoorlijke groep leden aan het denken te zetten om zelf in deze maatregelen te investeren.

Doeltreffendheid

Uit deze evaluatie blijkt dat sportverenigingen en -stichtingen sinds de openstelling van de EDS-regeling in 2016 behoorlijk geïnvesteerd hebben in energiebesparende maatregelen en duurzame energieopwekking. Uit het lage percentage zekere free riders (11%) blijkt dat slechts een beperkt aantal verenigingen en stichtingen de investering met exact dezelfde specificaties op hetzelfde tijdstip ook gedaan zou hebben bij afwezigheid van de EDS-regeling. Dit geeft aan dat de EDS-regeling in ruime mate heeft bijgedragen aan het realiseren van investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking en dus ook in ruime mate doeltreffend is geweest.

Daarnaast blijkt uit de trendanalyse dat er een enorme toename zichtbaar is van verenigingen die beschikken over led-verlichting en/of zonnepanelen over de periode 2014-2019. Daar waar in 2014 slechts 14% van de verenigingen beschikte over led-verlichting, was dit percentage toegenomen tot 46% in 2019. Ook beschikken steeds meer verenigingen over zonnepanelen. In 2014 beschikte slechts 3% over zonnepanelen, in 2019 was dit al 18%. Het lage percentage free riders in acht nemende en de grote hoeveelheid subsidieaanvragen op led-verlichting en zonnepanelen, is het aannemelijk dat de EDS-regeling een grote rol heeft gespeeld in deze toename.

Ten slotte zijn er belemmerende factoren in kaart gebracht die mogelijk invloed hebben gehad op de realisatie van de beleidsdoelstellingen. De eerste factor is dat (een deel van) de sportaccommodatie van veel verenigingen in eigendom is van een andere partij, vaak de gemeente. Hierdoor is het onduidelijk wie verantwoordelijk is voor het verduurzamen van de accommodatie. Een tweede mogelijk belemmerende factor is de kennis en ervaring van de sportbestuurder. De sportbestuurder moet durven te investeren in de lange termijn, moet

draagvlak kunnen creëren bij leden en dient op de hoogte te zijn van het diffuse subsidielandschap van zowel het Rijk als de provincies en gemeenten. Als derde geldt ook dat een vereniging financieel in staat moet zijn om een langetermijninvestering te kunnen betalen. Een vierde mogelijk belemmerende factor is dat sportvereniging beperkt op de hoogte zijn van het verduurzamingsbeleid en de ambitieuze en harde doelstellingen uit het Klimaatakkoord. Dit heeft mogelijk impact op de ervaren urgentie van verduurzaming en de gevoelde noodzaak tot het structureren van plannen.

Doelmatigheid

De EDS-regeling lijkt doelmatig op verschillende vlakken, maar zou mogelijk nog wel efficiënter kunnen zijn in het behalen van de doelstelling. Elke €1 die het ministerie van VWS uitgeeft aan subsidie resulteert in €1,80 - €2,90 aan netto-investeringen door een sportvereniging of -stichting. Ondanks het lage percentage free riders lijkt de EDS-regeling minder efficiënt in het stimuleren van investeringen op het energiedomein ten opzichte van andere regelingen die deze investeringen stimuleren. Dit is echter te verklaren. Het subsidiepercentage van de EDS-regeling (15% voor stichtingen en 30% voor verenigingen) lijkt erg hoog in vergelijking met het financieel voordeel dat een aanvrager van de MIA\Vamil (gemiddeld 9%) en de EIA (gemiddeld 11%) krijgt. Echter, de doelgroep van deze fiscale regelingen zijn ondernemers die over het algemeen 21% btw kunnen aftrekken van hun investering. Dit in tegenstelling tot sportverenigingen die gebruik maken van de EDS-regeling. Om die reden krijgen stichtingen, die wel btw kunnen aftrekken, 15% subsidie. Hiermee is de EDS-regeling voor sportverenigingen iets voordeliger dan voor aanvragers die gebruik maken van deze fiscale regelingen.

Als gecorrigeerd zou worden voor de btw-aftrek, zou de doelmatigheid van de EDS-regeling vermoedelijk tussen die van de MIA\Vamil en de EIA inliggen. De doelmatigheid van de EDS-regeling zou nog wel verhoogd kunnen worden als het subsidiepercentage iets lager zou zijn dan de 15% voor stichtingen en 30% voor verenigingen. Mits dit lagere percentage uiteraard nog wel leidt tot een substantiële omvang van investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking door verenigingen en stichtingen.

De doelmatigheid van het beleid van de EDS-regeling zou nog wel verhoogd kunnen worden als het subsidiepercentage lager zou zijn dan de 15% voor stichtingen en 30% voor verenigingen. Mits dit lagere percentage uiteraard nog wel leidt tot een substantiële omvang van investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking door verenigingen en stichtingen.

Naast de doelmatigheid van het beleid is ook gekeken naar de doelmatigheid van de uitvoering. Hieruit bleek dat de uitvoeringskosten 6,5% van de totale kosten bedroegen die gemoeid waren met de EDS-regeling. Hiermee is de doelmatigheid over de uitvoering van de EDS-regeling iets doelmatiger in vergelijking met veel andere energie-regelingen die de afgelopen jaren geëvalueerd zijn. Voor de BOSA zijn de uitvoeringskosten met 3,7% van de totale kosten nog een stuk lager.

Uit een analyse over de administratieve lasten bleek dat aanvragers zo'n 15 minuten tot 3 uur kwijt zijn aan het daadwerkelijk aanvragen van EDS-subsidie. Met een gemiddelde score van een 7,1 bleek uit het KTO dat aanvragers de tijd die zij kwijt zijn aan het aanvragen van subsidie acceptabel vinden. Het voorbereidende traject rondom het realiseren van een verduurzamende maatregel zijn daarentegen voor een vereniging of stichting een stuk arbeidsintensiever. Hierbij moet onder andere gedacht worden aan het bepalen in welke maatregel(en) geïnvesteerd gaat worden, afstemming van de investering in een Algemene Leden Vergadering, financiering regelen en afspraken maken met leveranciers.

Ten slotte waren de aanvragers zeer tevreden over de dienstverlening van RVO bij de uitvoering van de EDS-regeling. Zij gaven in het KTO een gemiddelde waardering van een 7,9.

Concluderend lijkt de EDS-regeling over het algemeen gemiddeld doelmatig, maar zou de regeling mogelijk wel efficiënter en dus doelmatiger kunnen zijn. Met name het hoge subsidiepercentage dat sportverenigingen en -stichtingen ontvangen zorgt ervoor dat de EDS-regeling minder doelmatig lijkt in vergelijking met andere regelingen. Een mogelijke oplossing om de EDS-regeling doelmatiger te maken, is dan ook het verlagen van het subsidiepercentage. Hierbij moet echter wel rekening worden gehouden dat verenigingen ondanks het verlagen van het subsidiepercentage wel substantieel blijven investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking.

Eindconclusie

Uit bovenstaande kan geconcludeerd worden dat de EDS-regeling een relevant en in ruime mate doeltreffend beleidsmiddel is geweest. Om investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking te stimuleren was de financiële tegemoetkoming voor veel sportverenigingen en -stichtingen in grote mate noodzakelijk om daadwerkelijk te investeren. Zonder de EDS-regeling hadden veel verenigingen en stichtingen een dergelijke investering niet gedaan. De regeling zou mogelijk doelmatiger uitgevoerd kunnen worden als het subsidiepercentage wordt verlaagd. Hierbij dient wel rekening te worden gehouden dat dit niet ten koste gaat van het aantal en de omvang van investeringen door sportverenigingen en -stichtingen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking.

8.2 Aanbevelingen

Op basis van de EDS-evaluatie kunnen een aantal aanbevelingen worden gedaan om huidig en toekomstig beleid doeltreffender en doelmatiger te maken. Deze aanbevelingen zijn met name gericht op het verbeteren van de BOSA, de opvolger van de EDS-regeling die al sinds januari 2019 is gestart.

Aanbeveling 1: zet het beleid om sportaccommodaties te verduurzamen voort en intensiveer

De hoofdconclusie van de beleidsevaluatie is dat de EDS-regeling in ruime mate doeltreffend en gemiddeld doelmatig is. Daarnaast blijkt uit de trendanalyse dat nog steeds veel sportaccommodaties niet of beperkt beschikken over duurzame voorzieningen. Bovendien hebben sportverenigingen en -stichtingen in 2019 nog steeds interesse in subsidie voor investeringen in energiebesparende maatregelen en duurzame energieopwekking. De EDS-regeling is per 1 januari 2019 vervangen door de BOSA, waarbij ook het budgettaire beslag flink verhoogd is. Gezien het feit dat nog steeds veel sportaccommodaties niet of beperkt beschikken over duurzame voorzieningen en het beleidsinstrument in ruime mate doeltreffend is geweest, is het op basis van deze evaluatie een juiste keuze om het beleid voort te zetten en te intensiveren.

Aanbeveling 2: Ken vóóraf subsidie toe

Daar waar de subsidie in de EDS-regeling vooraf werd toegekend (op basis van een offerte of getekende opdrachtbrief), wordt in de BOSA de subsidie pas achteraf toegekend. Uit de interviews kwam naar voren dat sportverenigingen, -stichtingen en intermediairs de EDS-methode waarbij de subsidie vóóraf werd toegekend als zeer prettig ervoeren. De belangrijkste reden voor verenigingen om te investeren in duurzame maatregelen is de kostenbesparing. De onzekerheid over toekenning van subsidie en daarmee de onduidelijkheid over

hoe snel een vereniging de investering terugverdient, blijkt voor hen een grote drempel om de investering te doen en om draagvlak te krijgen bij leden. Bovendien helpt een toekenning vóóraf bij het rondkrijgen van het totale financiële plaatje, zowel bij de bank als bij de leverancier en installateur. Daarnaast zorgt het ook voor een stok achter de deur om de investering daadwerkelijk te realiseren. Al deze redeneringen meewegend is de beleidskeuze om bij de BOSA pas achteraf subsidie toe te kennen een mogelijke belemmering voor verenigingen en stichtingen om te investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. Het is dus ten zeerste aan te bevelen de BOSA-subsidie vóóraf toe te gaan kennen.

Aanbeveling 3: Betaal subsidie in één keer uit

Aanvullend op de tweede aanbeveling geldt ook dat verenigingen, stichtingen en intermediairs het als een groot pijnpunt zien dat in de BOSA subsidie in termijnen wordt uitbetaald, daar waar de EDS-subsidie wel (grotendeels) in één keer werd uitbetaald. Dit zorgt voor veel moeilijkheden en ingewikkelde constructies in de hele keten van vereniging, eventueel intermediair, bank, leverancier en installateur. Hiermee levert ook deze beleidskeuze bij de BOSA voor belemmeringen bij verenigingen om te investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. Het wordt dus ten zeerste aanbevolen om net als bij de EDS-regeling ook de BOSA-subsidie in één keer uit te betalen.

Aanbeveling 4: Onderzoek verhoging doelmatigheid van beleid

De doelmatigheid van de EDS-regeling om verenigingen te laten investeren lijkt gemiddeld in vergelijking met andere regelingen die investeringen op het energiedomein stimuleren, maar zou mogelijk wel verbeterd kunnen worden. Aangezien het beleid van de BOSA-regeling voor energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking nagenoeg hetzelfde is, is het aan te bevelen om te onderzoeken op welke manier de doelmatigheid van de BOSA verbeterd kan worden. Met name het hoge subsidiepercentage dat de doelgroep ontving voor verduurzamende maatregelen zorgde ervoor dat de EDS-regeling minder doelmatig was. Een mogelijke oplossing om de EDS-regeling doelmatiger te maken, is dan ook door het subsidiepercentage te verlagen. Hierbij moet echter wel rekening worden gehouden dat verenigingen ondanks het verlagen van het subsidiepercentage wel substantieel blijven investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. Er is op dit moment te weinig data en informatie beschikbaar om te bepalen hoe groot de impact van het verlagen van het subsidiepercentage is op deze investeringen. Het is aan te bevelen deze data en informatie te verzamelen om er achter te komen of een lager subsidiepercentage de doelmatigheid kan verhogen zonder dat dit te veel ten koste gaat van de totale omvang van investeringen door sportverenigingen en -stichtingen.

Aanbeveling 5: Bekendheid verduurzamingsbeleid en -maatregelen vergroten

Uit onderzoek bleek dat sportverenigingen slechts beperkt op de hoogte zijn van het verduurzamingsbeleid en beperkt kennis hebben over verduurzamende maatregelen en de voordelen die deze maatregelen op termijn opleveren. Dit heeft mogelijk effect op de ervaren urgentie om te investeren in verduurzamende maatregelen. Het is daarom aan te bevelen de bekendheid hierover bij sportverenigingen te vergroten. Bovendien kan ook de kennis over de verduurzamingsmaatregelen vergroot worden onder sportverenigingen. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk om (meer) voorlichtingsavonden of evenementen te organiseren. Hierbij is een samenwerking met sportbonden, provincies en/of gemeenten aan te bevelen, aangezien zij in nauwer contact staan met de verenigingen. Ook is het aan te bevelen verenigingen die al geïnvesteerd hebben te vragen hun netwerk te gebruiken om ook met andere verenigingen hierover te praten. Dit werkt vermoedelijk beter dan wanneer de overheid vertelt waarom het belangrijk is dat verenigingen investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking.

Overige aanbevelingen:

- Er liggen kansen bij accommodaties van verenigingen die nu niet voldoen aan de eisen van de regeling. Denk hierbij aan dans- en hondenverenigingen. Uitbreiding van de doelgroep helpt realisatie van beleidsdoelstellingen te versnellen.
- Het subsidiëren van de arbeidskosten is aan te bevelen. Uit de interviews bleek dat sportverenigingen, -stichtingen en intermediairs dit als belemmering zien om te investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking. Bovendien is het splitsen van de arbeidskosten en materiële kosten voor fraudeurs die de offerte zo inrichten dat de materiële kosten enorm hoog zijn en de arbeidskosten laag.
- Vraag bewijs op of een investering daadwerkelijk gerealiseerd is. In de vormgeving van de EDS-regeling is gekozen voor varianten van het RUS waarbij dit niet mogelijk is. Deze keuze zorgde ervoor dat de regeling makkelijk opgezet kon worden, dat de kwaliteit van de uitvoering hoog was en dat de administratieve lasten voor sportverenigingen en -stichtingen laag waren. Geïnterviewden verbaasden zich er echter over dat er geen bewijs voor realisatie ingediend hoefde te worden. Om fraude te voorkomen is het aan te bevelen om te controleren of een vereniging daadwerkelijk de investering gerealiseerd heeft of op zijn minst te eisen dat men een eindfactuur, bankafschrift en/of foto opstuurt. Ook al controleer je deze bewijzen niet, dit zal volgens de geïnterviewden fraudeurs toch afschrikken.
- De definitieve offerte bij een subsidie moet opgestuurd worden naar RVO, maar vaak bedenkt een vereniging pas op het laatste moment welke maatregelen hij precies gaat treffen wat betreft isolatie en dergelijke. Bovendien veranderen veel aspecten in de maanden tussen het doen van de aanvraag en het realiseren/installeren. Innovatie op duurzaamheid gaat bijvoorbeeld erg snel: zonnepanelen worden snel kwalitatief beter en goedkoper, waardoor de offerte van januari niet meer overeenkomt met kosten bij realisatie in november. Het is dus aan te bevelen om meer flexibiliteit te bieden bij tussentijdse wijzigingen in het aanvraagproces.
- In de BOSA-maatregelenlijst zijn de maatregelen 'direct gasgestookte condenserende boiler' en 'direct gasgestookt condenserend warmwaterdoorstroomtoestel' niet meer opgenomen. Dit is ook aan te bevelen aangezien er slechts zeer beperkt geïnvesteerd is in deze maatregelen. Maar belangrijker nog: er is gas nodig voor deze maatregelen, daar waar er steeds meer aandacht komt om juist van het gas af te gaan.
- Het is aan te bevelen de monitoring die is opgezet bij de EDS-regeling door te voeren (en waar nodig aan te passen) bij de BOSA, zodat ook deze regeling doorlopend gemonitord wordt. Probeer aanvullend ook de energieopwekking en CO₂-reductie tijdig en indien mogelijk continu te monitoren. Het voorzetten van de monitoring biedt de mogelijkheid om tussentijds waar nodig beleid aan te passen. Bovendien worden op deze manier direct de resultaten van de BOSA inzichtelijk gemaakt en daarmee de bijdrage van de BOSA aan de hogere beleidsdoelstellingen zoals die in het Klimaatakkoord. Ten slotte helpt een goede monitoring om de beleidsevaluatie van de BOSA goed vorm te geven.

8.3 Reflectie onafhankelijke supervisor

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) heeft aan onafhankelijk onderzoeker en sporteconoom Willem de Boer MSc. van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen gevraagd om een oordeel te geven over de evaluatie van de subsidieregeling Energiebesparing en Duurzame energie Sportaccommodaties (EDS). De EDS was een regeling die bestond tussen 2016 en 2018 en waarbij in deze periode in totaal ruim 20 miljoen euro aan publieke middelen is geïnvesteerd. Aangezien het een regeling betreft die door RVO is uitgevoerd en nu ook is geëvalueerd, kan de schijn worden gewekt dat het geen objectieve evaluatie is ("de slager keurt zijn eigen vlees"), vandaar dat er een objectieve, externe beoordeling dient plaats te vinden. Willem de Boer is niet betrokken geweest bij de regeling EDS, noch bij de uitvoering van de evaluatie ervan. Wel heeft hij op verschillende momenten adviezen en feedback kunnen geven op het onderzoek.

Bij de beoordeling van het onderzoek heeft de onafhankelijk beoordelaar de focus gelegd op drie aspecten: de opzet van het onderzoek en de doelstellingen ervan; de kwaliteit van het gehele onderzoek en de verslaglegging; en de relevantie en concreetheid van aanbevelingen van het onderzoek voor toekomstig beleid en instrumentarium.

Opzet van het onderzoek

De evaluatie van de EDS had als primair doel om inzicht te geven in de doeltreffendheid en doelmatigheid van de subsidieregeling. Daarnaast is er, mede op aandringen van de reviewer, nadrukkelijk aandacht voor aanbevelingen die met name zijn gericht op de opvolger van de EDS, de subsidieregeling Bouw en Onderhoud Sportaccommodaties (BOSA).

Bij het onderzoek is, na een suggestie van de beoordelaar, gebruik gemaakt van *mixed methods*. Hier worden naast, voor de RVO gebruikelijke, kwantitatieve analyses ook verschillende interviews gehouden met betrokkenen (gebruikers en intermediairs). Dit kwalitatieve onderzoek is waardevol gebleken bij het formuleren van concrete aanbevelingen en zorgde (bij de onderzoekers) ook voor veel beter begrip van het onderwerp en de behoeften en ervaringen van de gebruikers van de regeling. Het heeft de kwaliteit van het onderzoek en de uitkomsten ervan in dit geval aanzienlijk verhoogd. Zo kon er ook meer rekening worden gehouden met de specifieke context van sportverenigingen en -stichtingen als de doelgroep van het beleidsinstrument. Bij hen spelen andere motieven en aspecten een rol bij de beslissing om al dan niet te participeren in een regeling, dan bij bijvoorbeeld burgers of bedrijven.

Het totaalbeeld van de opzet van de evaluatie is dat er, met het voeren van interviews, een – voor de RVO – nieuwe aanpak is geweest, die zeer waardevol is voor de uitkomsten en aanbevelingen van het onderzoek en ook zeer nuttig kan zijn voor toekomstige evaluaties.

Kwaliteit van het onderzoek

Het onderzoek is grondig gebeurd en aan de doelstelling is in grote mate voldaan, zeker gegeven de beschikbare tijd en middelen. Zowel de effectiviteit als de doelmatigheid van de EDS zijn goed in kaart gebracht. Hierbij valt wel aan te merken dat er sprake is van een vrij grote bandbreedte met betrekking tot dan doeltreffendheid, aangezien het aandeel *free riders* zich bevindt tussen de 11% en 56% van de aanvragen. Er is niet alleen duidelijk geworden in welke mate gebruikers tevreden zijn over verschillende aspecten van de regeling, maar – mede door de interviews – ook hoe de EDS-regeling in hun ogen verbeterd had kunnen worden. Door ook specifiek de BOSA in het (kwalitatieve) onderzoek te betrekken zijn de uitkomsten van het onderzoek goed door te trekken naar aanbevelingen voor dit nieuwe instrument.

De conclusie van de evaluatie geeft aan dat de EDS een relevant beleidsmiddel was. De uitputting van de regeling geeft ook aan dat de belangstelling ervoor groter was dan de beschikbare middelen. Daarbij lijkt er in grote mate van additionaliteit, dat wil zeggen investeringen die zonder de EDS niet of (veel) later zouden hebben plaatsgevonden. De doelmatigheid van de regeling is, in vergelijking met andere duurzaamheidsinstrumenten, matig te noemen. Deels kan dit liggen aan de specifieke doelgroep van sportorganisaties.

De evaluatie heeft daarom geleid tot zinvolle conclusies over beleid uit het verleden, maar ook tot belangrijke aanbevelingen voor de toekomst.

Aanbevelingen van het onderzoek

Het onderzoek heeft geleid tot de volgende belangrijke aanbevelingen:

1. Zet het beleid om sportaccommodaties te verduurzamen voort en intensiveer

2. Ken vooraf subsidie toe en betaal deze in één keer uit
3. Vergroot de bekendheid van het verduurzamingsbeleid en de instrumenten daarvan

De reviewer onderschrijft al deze aanbevelingen, want ze volgen logisch uit het gedane onderzoek. Er is wel een kanttekening te plaatsen bij de uitkomsten met betrekking tot de doeltreffendheid en de doelmatigheid van de EDS of, liever, de BOSA. Er is een spanningsveld is tussen doeltreffendheid enerzijds en doelmatigheid anderzijds, waarbij de context van doelgroep/gebruikers van belang is. Bij sportverenigingen en -stichtingen is onbekend wat het gevolg zou zijn van het verlagen van het subsidiepercentage van de regeling (waardoor de efficiency zou kunnen worden vergroot) voor het bereik en dus doeltreffendheid ervan. Het is voorstelbaar dat een verlaging van het subsidiepercentage bij deze doelgroep grotere gevolgen heeft voor de belangstelling voor de regeling, dan bijvoorbeeld bij regelingen voor burgers of bedrijven. Een kwantitatieve en kwalitatieve monitoring van wijzingen in dit vergoedingspercentage zou daarom waardevolle inzichten kunnen opleveren voor toekomstig beleid.

Daarnaast zijn er de volgende aanbevelingen voor toekomstig onderzoek en beleidsevaluaties:

- Zorg dat evaluaties van subsidieregelingen (en andere beleidsinstrumenten) niet enkel op kwantitatieve data zijn gestoeld.
- Houd goed rekening met de context van het onderzoek. Ook daar kan kwalitatief onderzoek aan bijdragen.
- Richt het onderzoek en met name de aanbevelingen ervan voor een belangrijk deel in op het heden en de toekomst. Het heeft weinig zin om alleen aanbevelingen ten aanzien van een regeling die niet meer bestaat te formuleren als deze niet ook *concreet* kunnen worden toegepast op bestaand en toekomstig beleid en de daarbij horende instrumenten.

Bijlage 1: Voorwaarden / criteria

Om in aanmerking te komen voor de subsidie moet aan de volgende voorwaarden worden voldaan:

- De energierekening van de sportaccommodatie, waar de maatregel wordt gerealiseerd, moet worden afgeschreven van de bankrekening die op naam staat van de aanvrager. Sportverenigingen en sportstichtingen die een accommodatie huren en waarbij de energierekening niet van hun bankrekening worden gehaald komen dan ook niet in aanmerking voor deze subsidie.
- De kosten van de investering moeten worden afgeschreven van een bankrekening die op naam staat van de aanvrager.
- Per jaar mag er per maatregel éénmaal subsidie worden verleend aan de aanvrager. De aanvrager mag wel voor meerdere maatregelen verschillende aanvragen indienen, tot een maximum van € 125.000 per jaar.
- Subsidiabele kosten van minder dan € 3.000 komen niet in aanmerking.
- Subsidie kan alleen ontvangen worden voor een maatregel die geplaatst wordt op een locatie waarvan de eigenaar hiervoor toestemming heeft verleend.
- Er moet een overeenkomst zijn afgesloten met een bouwer of leverancier voor de aanschaf van een maatregel ten behoeve van energiebesparing of het opwekken van duurzame energie. Deze overeenkomst mag niet voor 1 september 2015 zijn aangegaan. Tevens mag de overeenkomst niet langer dan 9 maanden voor de ontvangst van de subsidieaanvraag zijn afgesloten.
- Er wordt slechts subsidie verstrekt voor de aanschaf van nieuwe apparatuur of installaties.
- De sportvereniging of -stichting mag niet werkzaam zijn in één van de sectoren die ingevolge artikel 1 van de de-minimisverordening is uitgesloten van de toepassing van die verordening. Het gaat specifiek om de sectoren: visserij en aquacultuur, de primaire productie van landbouwproducten, verwerking en afzet van landbouwproducten³².

³² <http://www.rvo.nl/subsidies-regelingen/subsidieregeling-sportaccommodaties/kom-ik-aanmerking>

Bijlage 2: Evaluatiematrix

Onderzoeksvraag	Niveau effectladder	Indicator	Toelichting indicator	Bronnen
In hoeverre sluit de doelen van het beleid van de EDS-regeling aan bij andere beleidsdoelen?	1. Veelbelovend: Gaat het beleid naar verwachting werken?	Aansluiting overheidsbeleid	De doelen en mogelijk behaalde resultaten van het EDS-beleid worden naast ander gevormd overheidsbeleid gelegd om te bepalen of deze doelen elkaar versterken.	Deskresearch
In hoeverre is er belangstelling voor subsidie op energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking bij sportaccommodaties?	1. Veelbelovend: Gaat het beleid naar verwachting werken?	Belangstelling	Sportverenigingen en -stichtingen worden bevraagd naar hun belangstelling voor subsidie op energiebesparende maatregelen en/of energieopwekking.	De Verenigingsmonitor
Hoe bekend zijn sportstichtingen en sportverenigingen met de EDS-regeling?	1. Veelbelovend: Gaat het beleid naar verwachting werken?	Bekendheid	Sportverenigingen en -stichtingen worden bevraagd naar hun bekendheid met de regeling.	De Verenigingsmonitor
Welk percentage van de potentiële sportverenigingen en -stichtingen maakt gebruik van de EDS-regeling?	3. Doelbereiking: Welke effecten zijn bereikt?	Bereik uitgedrukt in percentage EDS-gebruikers ten opzichte van omvang doelgroep.	Aantal unieke sportverenigingen en -stichtingen met subsidieverleningen gedeeld door omvang doelgroep.	Database RVO Sportaanbieders Monitor
In welke mate is er geïnvesteerd in energiebesparende maatregelen en/of energieopwekking door sportstichtingen en sportverenigingen?	3. Doelbereiking: Welke effecten zijn bereikt?	Type maatregelen, uitgedrukt in aantallen maatregelen en subsidiabele kosten (€)	De aantallen en subsidiabele kosten (€) naar type maatregelen geven een beeld in hoeverre de beoogde doelen zijn bereikt.	Database RVO
In welke mate is er energiebewustwording bij leden doordat verenigingen investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking?	4. Doeltreffend: Indicatief	Energiebewustwording onder leden	Aandeel leden dat investeert/overweegt te investeren in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking (als vereniging investeert)	Nationaal Sport Onderzoek Interviews
In welke mate heeft de EDS-regeling bijgedragen aan investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking door sportverenigingen en -stichtingen?	4. Doeltreffend: Indicatief	Free rider	Sportverenigingen en -stichtingen worden bevraagd naar of zij dezelfde maatregelen zouden hebben uitgevoerd zonder de EDS-regeling.	KTO (free rider-vraag) Interviews
In welke mate heeft de EDS-regeling bijgedragen aan investeringen in energiebesparende maatregelen en/of energieopwekking door sportverenigingen en -stichtingen?	4. Doeltreffend: Indicatief	Beschikking over energiebesparende en/of duurzame energieopwekkende voorzieningen over de tijd	Sportverenigingen en -stichtingen worden bevraagd in welke energiebesparende en/of duurzame energieopwekkende voorzieningen zij beschikken.	De Verenigingsmonitor (trendanalyse)
Welke factoren hebben een belemmerende invloed op de realisatie van de beleidsdoelstellingen?	4. Doeltreffend: Indicatief	Belemmerende factoren	Sportverenigingen, -stichtingen en intermediairs worden bevraagd naar belemmerende factoren die invloed hebben op het investeren in energiebesparende maatregelen en/of energieopwekking.	De Verenigingsmonitor Interviews
Wat is de verhouding tussen de kosten van de EDS-regeling en het bereikte effect?	2. Uitvoerbaar: Is het beleid uitvoerbaar?	Doelmatigheid: beleid	Met de verhouding tussen de kosten en het bereikte effect kan bepaald worden in hoeverre het beleid van de EDS-regeling effectief is geweest.	Database RVO
Wat is de verhouding tussen de uitvoeringskosten en het budgettaire beslag?	2. Uitvoerbaar: Is het beleid uitvoerbaar?	Doelmatigheid: uitvoering	Met de verhouding tussen de uitvoeringskosten en het budgettaire beslag kan bepaald worden in hoeverre de uitvoering van de EDS-regeling effectief is geweest.	Database RVO

Hoe groot zijn de administratieve lasten?	2. Uitvoerbaar: Is het beleid uitvoerbaar?	Aantal uur administratieve lasten Subjectieve beoordeling over tijd die nodig is om aanvraag in te dienen	In interviews worden sportverenigingen, -stichtingen en intermediairs bevroegd naar de tijdsinvestering. In het KTO worden zij bevroegd naar hun beoordeling over de tijd die nodig is om een aanvraag in te dienen.	Interviews KTO
Wat is de kwaliteit van de dienstverlening van RVO voor de uitvoering van de EDS-regeling?	2. Uitvoerbaar: Is het beleid uitvoerbaar?	Klanttevredenheid	Subsidieaanvragers worden bevroegd naar hun tevredenheid met betrekking tot de uitvoering van de regeling.	KTO Interviews

Bijlage 3: Vragenlijst klanttevredenheidsonderzoek (KTO)

Blok 4 - Rapportcijfer

4a1. Voor de dienstverlening door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) voor de subsidieregeling Energiebesparing en verduurzaming sportaccommodaties (EDS-regeling) heeft u het rapportcijfer <%~cijferemail%> gegeven. Indien gewenst kunt u het cijfer hier nog aanpassen.

(cijfer: 1 = zeer slecht, 10 = zeer goed)

- cijfer:

{min=1, max=10}

4a2. Wat zou RVO.nl in de dienstverlening moeten verbeteren om van u een hoger rapportcijfer te krijgen?

{condition: indien 7 of lager}

{blank is allowed}

4a3. Wat zou RVO.nl in haar dienstverlening moeten continueren?

{condition: indien 8,9,10}

{blank is allowed}

Blok 2 – Proces - Aanvraag en/of besluit

2AANVRa1. Volgens onze gegevens heeft u recent een aanvraag ingediend voor de EDS-regeling. Klopt dat?

Het is mogelijk dat u meerdere aanvragen heeft ingediend. We vragen u in dat geval de vragen te beantwoorden vanuit uw overall ervaringen met de EDS-regeling.

- ja, ik heb een aanvraag ingediend voor mijzelf
- ja, ik heb een aanvraag ingediend als intermediair/gemachtigde/penvoerder
- nee

{nee - -> screen out}

2AANVRa2. De volgende vragen gaan over het indienen van uw aanvraag.

Hoe beoordeelt u:

Answer categories for the respondent:

- zeer slecht
- slecht
- matig
- goed
- zeer goed
- weet niet/n.v.t.

List:

- de tijd die nodig is om de aanvraag in te dienen
- de duidelijkheid van de verschillende vragen in het aanvraagformulier
- de mate waarin voor u duidelijk is op welke criteria RVO.nl uw aanvraag beoordeelt

{randomize}

2AANVRa3. Wat vindt u dat er moet verbeteren aan het aanvragen van de EDS-regeling?

{condition: indien bij tenminste 1 aspect van vorige vraag matig, slecht of zeer slecht}

{blank is allowed}

2AANVRa4. Heeft u nog suggesties voor het verbeteren van het aanvragen van de EDS-regeling? Zo ja, dan kunt u dit hieronder vermelden.

{condition: indien alles beantwoord met goed}

{blank is allowed}

2AANVRb1. Heeft RVO.nl een beslissing genomen over uw aanvraag voor de EDS-regeling?

Het is mogelijk dat u meerdere aanvragen heeft ingediend. In het geval er ten minste één beslissing is genomen kies dan "ja".

- ja
- nee, ik heb de aanvraag ingetrokken
- nee, er is nog geen besluit genomen over mijn aanvraag

{nee - -> Blok 3}

2AANVRb2. De volgende vragen gaan over de dienstverlening van RVO.nl bij de behandeling van uw aanvraag voor de EDS-regeling.

Hoe beoordeelt u:

Answer categories for the respondent:

- zeer slecht
- slecht
- matig
- goed
- zeer goed
- weet niet/n.v.t.

List:

- de snelheid waarmee uw aanvraag is behandeld
- de behulpzaamheid van de medewerkers
- de duidelijkheid waarmee in de beslissing is aangegeven hoe RVO.nl tot het besluit is gekomen
- de zorgvuldigheid waarmee RVO.nl uw aanvraag heeft behandeld

{randomize}

2AANVRb3. Wat vindt u dat er moet verbeteren aan de behandeling van uw aanvraag?

Question title: Verbeterpunten

{condition: indien bij tenminste 1 aspect van vorige vraag matig, slecht of zeer slecht}

{blank is allowed}

2AANVRb4. Heeft u nog suggesties voor het verbeteren van de behandeling van uw aanvraag? Zo ja, dan kunt u dit hieronder vermelden.

{condition: indien alles beantwoord met goed}

{blank is allowed}

2AANVRb5. Is uw aanvraag voor de EDS-regeling toegekend/goedgekeurd of afgewezen?

Indien u meerdere vragen hebt ingediend en deze deels zijn toegekend, kies dan voor "gedeeltelijke toegekend/goedgekeurd".

- toegekend/goedgekeurd
- gedeeltelijk toegekend/goedgekeurd
- afgewezen
- nog niet bekend

Indien vraag 2AANVRa1 is: ja, ik heb een aanvraag ingediend voor mijzelf, stel dan onderstaande vraag:

Met welke uitspraak bent u het het meest eens?

- Zonder de EDS regeling zou de investering in het geheel niet gedaan zijn
- Zonder de EDS regeling zou de investering in een ander energiebesparende maatregel / duurzame energieopwekking gedaan zijn
- Zonder EDS regeling zou de investering met exact dezelfde specificaties gedaan zijn, op hetzelfde tijdstip
- Zonder de EDS regeling zou de investering met exact dezelfde specificaties gedaan zijn, maar de investering zou minder omvangrijk zijn geweest
- Zonder de EDS regeling zou de investering met exact dezelfde specificatiegedaan zijn, maar op een later tijdstip

Blok 3 – Informatiekanalen

3a1. Van welke van de volgende service(s) van RVO.nl heeft u gebruik gemaakt?

U kunt meerdere antwoorden kiezen.

[multiple response]

- ik heb de website van RVO.nl (www.RVO.nl) bezocht → *naar vragenblok 3B1*
- ik heb www.mijnRVO.nl bezocht → *naar vragenblok 3B4*
- ik heb telefonisch contact gehad met RVO.nl (telefoon 088-0424242) → *naar vragenblok 3C*
- ik heb per e-mail contact gehad met RVO.nl → *naar vragenblok 3D*
- *geen van bovenstaande* → *naar vragenblok 4*

{Instructie voor programmeur: indien respondent van meer dan 2 services gebruik heeft gemaakt, kies dan random 2 van de services}

3b1. We willen u een aantal vragen stellen over de informatievoorziening op de website van RVO.nl.

Hoe beoordeelt u...

Answer categories for the respondent:

- zeer slecht
- slecht
- matig
- goed
- zeer goed
- weet niet/n.v.t.

List:

- de vindbaarheid van de informatie over de EDS-regeling
- de duidelijkheid van de informatie over de EDS-regeling
- de volledigheid van de informatie over de EDS-regeling
- de praktische bruikbaarheid van de informatie over de EDS-regeling

{randomize}

3b2. Wat vindt u dat er moet verbeteren aan de website van RVO.nl?

{condition: indien bij tenminste 1 aspect van vorige vraag matig, slecht of zeer slecht}

{blank is allowed}

3b3. Heeft u nog suggesties voor het verbeteren van de website? Zo ja, dan kunt u dit hieronder vermelden.

{condition: indien alles beantwoord met goed}

{blank is allowed}

3b4 We willen u een aantal vragen stellen over de informatievoorziening op mijnRVO.nl.

Hoe beoordeelt u...

Answer categories for the respondent:

- zeer slecht
- slecht
- matig
- goed
- zeer goed
- weet niet/n.v.t.

List:

- het gemak waarmee u kunt inloggen
- de vindbaarheid van de informatie over de EDS-regeling
- de duidelijkheid van de informatie over de EDS-regeling
- de volledigheid van de informatie over de EDS-regeling
- de praktische bruikbaarheid van de informatie over de EDS-regeling

{randomize}

3b5. Wat vindt u dat er moet verbeteren aan mijnRVO.nl?

{condition: indien bij tenminste 1 aspect van vorige vraag matig, slecht of zeer slecht}

{blank is allowed}

3b6. Heeft u nog suggesties voor het verbeteren van mijnRVO.nl? Zo ja, dan kunt u dit hieronder vermelden.

{condition: indien alles beantwoord met goed}

{blank is allowed}

3c1. We willen u een aantal vragen stellen over het telefonisch contact dat u had met RVO.nl.

Het is mogelijk dat u met meerdere medewerkers telefonisch contact heeft gehad. We vragen u in dat geval de vragen te beantwoorden vanuit uw overall ervaringen.

Hoe beoordeelt u...

Answer categories for the respondent:

- zeer slecht
- slecht
- matig
- goed
- zeer goed
- weet niet/n.v.t.

List:

- de wachttijd tot u een medewerker aan de telefoon kreeg
- de duidelijkheid van het antwoord
- de deskundigheid van de medewerker aan de telefoon
- de praktische bruikbaarheid van de verstrekte informatie

{randomize}

3c2. Wat vindt u dat er moet verbeteren aan het telefonisch contact met RVO.nl?

{condition: indien bij tenminste 1 aspect van vorige vraag matig, slecht of zeer slecht}

{blank is allowed}

3c3. Heeft u nog suggesties voor het verbeteren van het telefonisch contact? Zo ja, dan kunt u dit hieronder vermelden.

{condition: indien alles beantwoord met goed}

{blank is allowed}

3d1. We willen u een aantal vragen stellen over het e-mail contact dat u had met RVO.nl.

Hoe beoordeelt u...

Answer categories for the respondent:

- zeer slecht
- slecht
- matig
- goed
- zeer goed
- weet niet/n.v.t.

List:

- de snelheid van de beantwoording
- het taalgebruik in de e-mail
- de duidelijkheid van het antwoord
- de volledigheid van de verstrekte informatie
- de praktische bruikbaarheid van de verstrekte informatie

{randomize}

3d2. Wat vindt u dat er moet verbeteren aan het e-mail contact met RVO.nl?

{condition: indien bij tenminste 1 aspect van vorige vraag matig, slecht of zeer slecht}

{blank is allowed}

3d3. Heeft u nog suggesties voor het verbeteren van het e-mail contact? Zo ja, dan kunt u dit hieronder vermelden.

{condition: indien alles beantwoord met goed}

{blank is allowed}

Blok 5 – Net Promotor Score

5b2. Als u met collega's of anderen praat over RVO.nl, welk van de volgende uitspraken geeft dan het beste weer hoe u over RVO.nl praat?

- Ik praat positief over RVO.nl met anderen zonder dat er naar gevraagd wordt.
- Ik praat positief over RVO.nl met anderen als ze me daar naar vragen.
- Ik praat niet positief of negatief over RVO.nl.
- Ik praat negatief over RVO.nl met anderen als ze me daar naar vragen.
- Ik praat negatief over RVO.nl met anderen zonder dat er naar gevraagd wordt.
- Ik weet niet genoeg over RVO.nl om hier een mening over te vormen.

5b3. Kunt u uw hierboven gegeven antwoord toelichten?

{blank is allowed}

Blok 6 – Afsluiting

Dit was de laatste vraag. Hartelijk dank voor uw medewerking! Uw gegeven antwoorden zijn inmiddels opgeslagen. U kunt de vragenlijst afsluiten door dit venster te sluiten.

Bijlage 4: Vragen energiebesparende maatregelen en duurzame energieopwekking in Verenigingsmonitor

Programmeur: Volgende vragen worden alleen gesteld aan verenigingen met een eigen sportaccommodatie en/of voor verenigingen met een eigen kantine

1. Volgens uw eerdere antwoorden beschikt uw vereniging over een eigen sportaccommodatie en/of eigen clubhuis/kantine. Kunt u aangeven welke energiebesparende voorzieningen uw accommodatie en/of clubhuis heeft:

- HR-verwarmingsketel
- Warmtepop en/of warmteterugwinning
- LED sportveldverlichting
- LED buitenverlichting
- LED binnenverlichting
- Andere energiezuinige verlichting
- Bewegingssensoren verlichting, aanwezigheidsmelder binnen
- Bewegingssensoren verlichting, aanwezigheidsmelder buiten
- Direct gasgestookte condenserende boiler
- Direct gasgestookt condenserend warmwaterdoorstroomtoestel
- Warmtepompboiler
- Warmteterugwinning uit douchewater
- Waterbesparingsmaatregelen (bijv. waterbesparende douchekoppen, douchedrukkers)
- Isolerende beglazing
- Isolatie wand, plafond, vloer en/of dak
- Deurdrangers
- Zonneboiler
- Zonnepanelen/zonnecollector
- Biomassaketel
- Windmolen
- Energiezuinige koelkast, koeling
- Energiezuinige vriezer
- Anders, namelijk.....
- Weet niet
- Geen van deze voorzieningen

2. Heeft uw sportvereniging de afgelopen 3 jaar geïnvesteerd in energiebesparende maatregelen of duurzame energieopwekking?

Onder energiebesparende maatregelen wordt onder andere verstaan: isolatie, (led)verlichting en warmtesystemen.

Onder duurzame energieopwekking wordt onder andere verstaan: zonnepanelen en zonnecollectoren.

- Ja, in energiebesparende maatregelen
- Ja, in duurzame energieopwekking
- Ja, in beide
- Nee → naar vraag 7
- Weet niet → naar vraag 7

3. In welke van de onderstaande maatregelen heeft uw sportvereniging de afgelopen 3 jaar geïnvesteerd?

Meer antwoorden mogelijk

- LED sportveldverlichting
- LED buitenverlichting
- LED binnenverlichting
- Warmteterugwinning
- Warmtepomp
- Direct gasgestookte condenserende boiler
- Direct gasgestookt condenserend warmwaterdoorstroomtoestel
- Warmtepompboiler
- Warmteterugwinning uit douchewater
- Vervangen glas (incl. aanpassen kozijn)
- Isolatie wand, vloer en/of dak
- Zonnecollectorsysteem
- Zonnepanelen
- Biomassaketel
- Anders, namelijk.....

Programmeur: Alleen voor de aangekruiste maatregelen uit de vorige vraag, vraag hoeft niet verplicht ingevuld te worden.

4. In welk jaar heeft u in de maatregel(en) geïnvesteerd?

	2016	2017	2018	2019
<<Maatregel X>>				
<<Maatregel Y>>				
<<Maatregel Z>>				

Programmeur: Alleen voor de aangekruiste maatregelen uit vraag 3, vraag hoeft niet verplicht ingevuld te worden.

5. Kunt u per maatregel aangeven hoe uw vereniging deze heeft gefinancierd?

Meer antwoorden mogelijk

- Eigen vermogen / reservering
- Specifieke geldwervingsactie om investering mogelijk te maken
- Met behulp van een garantstelling van Stichting Waarborgfonds Sport
- Middels een subsidieregeling van de overheid
- Duurzaamheidslening via de gemeente
- Duurzaamheidslening via de provincie
- Andere lening, namelijk.....
- Anders, namelijk.....
- Weet niet

6. Welke informatiebronnen / kanalen hebben invloed gehad op de beslissing om te gaan investeren in energiebesparende maatregelen of duurzame energieopwekking?

Meer antwoorden mogelijk

- De gemeente
- De provincie
- Lokale sportraad
- Provinciale sportorganisatie

- Een andere sportvereniging
- De sportbond
- De Groene Club
- De (lokale) media
- Een energiecollectief, zoals bijvoorbeeld SportStroom
- Iemand uit informele kring met kennis op het gebied van energiebesparende maatregelen
- Anders, namelijk
- Weet ik niet

7. Wat was voor uw vereniging het belangrijkste argument om te investeren in energiebesparende maatregelen of duurzame opwekking?

- Subsidie of financiële regeling
- Het is beter voor het milieu
- Directe kostenbesparing
- Omdat de accommodatie/ kantine toch aan vernieuwing toe is
- Mogelijke boete bij niet nemen van maatregelen
- Druk vanuit leden
- Druk vanuit instanties zoals overheid of sportbonden
- Anders, namelijk.....
- Weet ik niet

8. Wat was het energieverbruik en het gasverbruik van de vereniging op basis van de laatste jaaropgave?

Gas:m³

Energie:....kWh

- Weet niet → ga naar vraag 11

9. Kunt u aangeven of dit verbruik inclusief of exclusief de energie van de veldverlichting is?

Als uw vereniging geen veldverlichting heeft kruis dan niet van toepassing aan.

- Inclusief veldverlichting
- Exclusief veldverlichting
- Niet van toepassing
- Weet niet

10. Kunt u ook opgeven wat het jaarverbruik van uw vereniging was voor gas en energie in 2015?

Gas:m³

Energie:....kWh

- Weet niet

Sportstichtingen en sportverenigingen konden voor investeringen in energiebesparing of duurzame energie van 2016 t/m 2018 gebruikmaken van de subsidieregeling EDS, wanneer zij voldoen aan bepaalde voorwaarden.

EDS staat voor subsidieregeling Energiebesparing en Duurzame energie Sportaccommodaties.

11. Is uw vereniging bekend met de EDS-regeling?

- Ja
- Nee → ga naar vraag 13

12. Heeft uw vereniging in het verleden een subsidieaanvraag ingediend bij de EDS-regeling?

Meer antwoorden mogelijk

- Ja, in 2016
- Ja, in 2017
- Ja, in 2018
- Nee
- Weet niet

13. Is uw vereniging van plan in de komende 3 jaar te investeren in energiebesparende maatregelen of duurzame energieopwekking?

- Ja, in 2019
- Ja, maar nog niet in 2019
- Nee → ga naar vraag 15
- Nog niet bekend → ga naar vraag 15

14. Wat is voor uw vereniging het belangrijkste argument om (opnieuw) te gaan investeren in energiebesparende maatregelen of duurzame opwekking?

- Subsidie of financiële regeling
- Het is beter voor het milieu
- Directe kostenbesparing
- Omdat de accommodatie/ kantine toch aan vernieuwing toe is
- Mogelijke boete bij niet nemen van maatregelen
- Druk vanuit leden
- Druk vanuit instanties zoals overheid of sportbonden
- Weet ik niet
- Anders, namelijk.....

15. Wat zijn (eventuele) belemmeringen om (meer) te investeren in energiebesparende maatregelen of duurzame energieopwekking?

Meer antwoorden mogelijk

- Financiën
- Onvoldoende kennis over deze maatregelen
- Tijd
- Onvoldoende draagvlak binnen de vereniging voor het doorvoeren van de energiebesparende maatregel(en)
- Anders, namelijk.....

- Er zijn geen belemmeringen
- Binnen onze vereniging zijn energiebesparende maatregelen of duurzame energieopwekking niet aan de orde
- Weet niet

16. Kunt u uw antwoord toelichten?

17. Per 1 januari 2019 is de EDS-regeling gestopt. Daar is een nieuwe regeling voor in de plaats gekomen: de Subsidieregeling stimulering bouw en onderhoud sportaccommodaties (BOSA). Bent u bekend met deze nieuwe regeling?

- Ja
- Nee

Om de bouw, het onderhoud en het beheer van sportaccommodaties, én de aanschaf en het onderhoud van sportmaterialen te stimuleren, kunnen amateursportorganisaties subsidie aanvragen. De regeling 'bouw en onderhoud sportaccommodaties' (BOSA) subsidieert 20% van de kosten voor de bouw en het onderhoud van sportaccommodaties, het beheer ervan en de aanschaf en het onderhoud van sportmaterialen. Er is een aanvullende subsidie van 15% van de kosten van maatregelen voor energiebesparing en toegankelijkheid. Deze maatregelen worden dus voor 35% gesubsidieerd.

18. Heeft uw vereniging belangstelling om van deze subsidieregeling (BOSA) gebruik te gaan maken in 2019 of in de jaren daarna?

- Ja, in 2019
- Ja, maar nog niet in 2019
- Nee
- Nog niet bekend

19. Kunt u uw antwoord toelichten?

Bijlage 5: Vragen energiebewustzijn in Nationaal Sport Onderzoek

1. Heeft uw sportvereniging of de vereniging die u wel eens bezoekt in de afgelopen drie jaar geïnvesteerd in energiebesparende maatregelen of duurzame energieopwekking?

Onder energiebesparende maatregelen verstaan we onder andere: isolatie, ledverlichting en warmtepompen.

Onder duurzame energieopwekking verstaan we onder andere: zonnepanelen en zonnecollectoren.

- Ja, in energiebesparende maatregelen
- Ja, in duurzame energieopwekking
- Ja, in beide
- Nee
- Weet ik niet
- Geen lid sportvereniging en bezoek nooit een vereniging

2. Heeft u in de afgelopen drie jaar **zelf** geïnvesteerd of bent u van plan te investeren in energiebesparende maatregelen of duurzame energieopwekking voor uw huis?

Onder energiebesparende maatregelen verstaan we onder andere: isolatie, ledverlichting en warmtepompen.

Onder duurzame energieopwekking verstaan we onder andere: zonnepanelen en zonnecollectoren.

- Ja, in energiebesparende maatregelen
- Ja, in duurzame energieopwekking
- Ja, in beide
- Nee
- Weet ik niet
- Woon in huurhuis

3. Stelling: Als mijn sportvereniging/de vereniging die ik wel eens bezoek, investeert in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking, dan zet me dat aan het denken om zelf te investeren.

- Geheel mee eens
- Enigszins mee eens
- Enigszins mee oneens
- Geheel mee oneens
- Weet niet

Bijlage 6: Lijst met geïnterviewden

Naam geïnterviewde	Naam vereniging, stichting of bedrijf	Locatie
Ton van Es	Supportersvereniging V.D.L.	Maasluis
Rogier van Knispel	Sportief Opgewekt	Arnhem
Robert den Ouden	Sportstroom	Drachten
André Tjihuis	Volleybalvereniging Alterno	Apeldoorn
Eddy Gruppen	Goorsche Football Club	Goor
Marcel de Kler	Quick	Den Haag
Bas van den Brenk	Klimaatroute	Amsterdam

Bijlage 7: Interviewleidraad voor sportverenigingen

Check-vragen:

- Kent u de EDS-regeling?
 - o Heeft uw vereniging gebruik gemaakt van de EDS-regeling?
- Heeft u de aanvraag zelf ingediend of heeft u een intermediair ingeschakeld?
 - o Waarom heeft u een intermediair ingeschakeld?

Beleid EDS

1. Wat vindt u er van dat er beleid gemaakt wordt op het verduurzamen van sportaccommodaties?
2. Zou uw vereniging zonder de EDS-regeling ook in energiebesparende maatregelen en/of energieopwekking hebben geïnvesteerd? (Free rider)
 - a. Zo ja: Heeft uw vereniging nu meer geïnvesteerd dan zonder de EDS-regeling?
 - b. Zo nee: Waarom niet?
3. Zou uw vereniging ook in energiebesparende maatregelen en/of energieopwekking hebben geïnvesteerd als het subsidiebedrag lager zou zijn dan 30%?
4. Wat was/is voor uw vereniging het belangrijkste argument om (opnieuw) te gaan investeren in energiebesparende maatregelen of duurzame energieopwekking?
 - a. Subsidie / Milieu / accommodatie is aan vernieuwing toe / druk van leden?
 - i. Leg uit.
5. Wat waren/zijn voor uw sportvereniging (eventuele) belemmeringen om (meer) te investeren in energiebesparende maatregelen of duurzame energieopwekking?
 - a. Hoe was het draagvlak binnen de vereniging / ALV?
 - b. Wat heeft uw sportvereniging nodig om deze belemmeringen weg te nemen?
 - c. Wat heeft uw sportvereniging nodig om wel (meer) te investeren in dergelijke maatregelen?
6. Bent u bewuster geworden met betrekking tot energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking?
 - a. Praat u wel eens met anderen op de sportvereniging over dit onderwerp?
 - i. Wat merkt u in die gesprekken?
 - b. Praat u wel eens met andere sportverenigingen dit onderwerp?
 - i. Wat merkt u in die gesprekken?

Beleid BOSA

We noemden hem bij de inleiding al kort even: de nieuwe regeling (BOSA) die per 1 januari 2019 is ingegaan.

7. Kent u de nieuwe BOSA-regeling?
 - a. Indien nee: korte toelichting van de BOSA
BOSA-regeling is een uitbereiding op de EDS-regeling: 20% standaard subsidie voor investeringen in accommodatie en 35% subsidie op energiebesparende en energieopwekkende maatregelen + toegankelijkheid sportaccommodaties, zoals lift, toegankelijke kleedkamers en wc's voor invaliden.
 - b. Heeft u gebruik gemaakt van de BOSA?

8. Wat zijn uw eerste ervaringen met de nieuwe BOSA-regeling?

9. Heeft uw sportvereniging belangstelling om van de BOSA gebruik te gaan maken in 2019 of in de jaren erna?
 - a. Wanneer?
 - b. In welke onderwerpen / maatregelen heeft uw vereniging belangstelling voor subsidie?
 - i. Waarom in deze maatregelen?

EDS + BOSA

10. Ziet u alternatieve mogelijkheden om de beoogde doelen van de EDS-regeling en de BOSA op een andere wijze te bereiken?

Uitvoering van de EDS-regeling door RVO

1. Hoe verliep het hele proces van aanvragen tot subsidie ontvangen?
 - a. Waar was u tevreden over?
 - b. Wat had volgens u beter gekund?

2. Hoe heeft u de administratieve lasten ervaren?
 - a. Kunt u een inschatting maken van hoeveel tijd het u kost?
 - b. Waarmee had u de meeste moeite bij het indienen van de aanvraag?
 - c. Heeft u zicht op wat de investeringen u opbrengen?
 - i. Kunt u een inschatting maken van de terugverdiendtijd?
 - d. Zijn de kosten (in tijd) het waard tegen de opbrengsten (subsidie €)?